

החוג למדיניות ומנהל בחינוך

DEPARTMENT OF POLICY & ADMINISTRATION IN EDUCATION

**בחינת ההשפעות ארוכות הטווח של תכנית שבע
המפעל החינוכי לגעת באופק
מבית פתחון לב**

חוקר ראשי
פרופ' יזהר אופלטקה

ינואר 2015

תודות

המחבר מבקש להודות לגב' עידית נופר, דוקטורנטית בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת תל אביב, על ביצוע הראיונות ולגב' שירי נופר, סטודנטית לתואר ראשון באוניברסיטת תל אביב, על העזרה האדמיניסטרטיבית במחקר.

כמו כן, מודה המחבר לבוגרים ולבוגרות תכנית "שבע" שניאותו להתראיין ולהקדיש מזמנם למחקר הנוכחי.

ולבסוף, אין ספק שללא תרומתם של נדבנים רבים לא היו יכולים בוגרי תכנית "שבע" לספר את סיפורם המרתק והמרגש.

תוכן עניינים

תוכן

3.....	תוכן עניינים
4.....	תקציר
6.....	הקדמה
7.....	מחקרי בוגרים על ימי בית הספר
9.....	המפעל החינוכי לגעת באופק מבית פתחון לב
12.....	שיטת המחקר
12.....	מדגם ודגימה
12.....	כלי המחקר
14.....	ממצאים
14.....	שביעות רצון רבה מהתכנית ומצוותה
16.....	תרומת התכנית לבוגריה
17.....	תקופת טרום התכנית: תפיסות סותרות של המצב הלימודי
19.....	התכנית סייעה להצלחה בבגרות?
21.....	פיתוח שאיפות ללימודים גבוהים
23.....	חיזוק מיומנויות אישיות שונות
28.....	תרומת התכנית לשירות הצבאי
31.....	מרכיבי התכנית ותרומתם הפרטיקולרית לבוגר
32.....	תפקידו המשמעותי של המנחה האישי והקבוצתי
38.....	פגישות קבוצתיות באווירה פתוחה
40.....	תרומת שיעורי העזר
42.....	מרכיבים אטרקטיביים בתכנית
43.....	תובנות למנהלי תכנית "שבע" והצעות לחיזוק התכנית
43.....	התכנית נהדרת, אבל כדאי ל.....
44.....	יש צורך בהצגה ברורה יותר של התכנית
46.....	מקומם של ההורים בתכנית אינו ברור
49.....	דיון
53.....	רשימת מקורות
54.....	נספח א': תדריך הריאיון המוצע (לא כל השאלות נשאלות)

תקציר

רקע

מזה שנים אחדות פועלת תכנית "שבע"¹ במסגרת המפעל החינוכי לגעת באופק מבית פתחון-לב בבתי ספר שונים ברחבי הארץ. מטרתה של תכנית זו לסייע בשילובם של תלמידי בתי ספר על יסודיים בקהילה, בצבא, ובשוק העבודה, וזאת באמצעות תהליך העצמה ומנהיגות, המסייע לבני נוער בעלי רצון ויכולת, החיים בפריפריה החברתית והגאוגרפית של ישראל לממש את מטרותיהם האישיות והמקצועיות. מטרת התכנית כפי שנוסחו על ידי מעצביה היו: העצמה אישית של התלמיד, סיום בית הספר בהצלחה, שירות צבאי/לאומי/אזרחי מלא, השתלבות מוצלחת בחיים האזרחיים, פיתוח אחריות חברתית וחינוך לערבות הדדית.

מטרת המחקר

מטרת המחקר המוצג בדו"ח זה הייתה להתחקות אחר עמדותיהם של בוגרי תכנית "שבע" כלפי מרכיביה השונים של התכנית (בה הם השתתפו במסגרת לימודיהם בבית הספר העל יסודי), ולבחון כיצד הם קושרים את הצלחתם בלימודים העל יסודיים להשתתפותם בתוכנית ואת תרומתה של תכנית זו להצלחתם ולצמיחתם האישית.

מדגם ושיטת המחקר

- א. שלושה עשר מבוגרי התכנית השתתפו במחקר הנוכחי. שבעה מתוכם היו נשים ושישה גברים, כולם בגילאי 19-22, רווקים, המתגוררים בעכו (7), ראשון לציון (4), גדרה (1), ורמלה (1). תשעה משרתים בצבא במסגרת שירות חובה, אחד עתודאי, אחת סיימה לשרת בשירות לאומי, ושתיים סטודנטיות במכללה, לאחר שסיימו את שירותן הצבאי.
- ב. המחקר התבסס על ראיון מובנה למחצה עם הבוגרים, אשר תכליתו לזהות את פרשנותם הסובייקטיבית של המרואיינים ולאפשר שאילת שאלות מתוך דברי המרואייני עצמו.

ממצאי המחקר

- א. שביעות הרצון של בוגרי התכנית מהתכנית ומצוותה גבוהה מאד; הם מתארים את התנסותם בה במונחים חיוביים, מדגישים כי לעולם לא חשו צורך לפרוש ממנה, וממליצים לאחרים להשתתף בתכנית.
- ב. בחינת תרומתה של התכנית העלתה כי הבוגרים רואים בפעילות שהתבצעה בתכנית כמי שתרמה לחיזוק עצמיותם ולרכישת מיומנויות בין אישיות שונות, אך הם חלוקים ביניהם על אודות מידת תרומתה להצלחתם בבחינות הבגרות ובמהלך השירות הצבאי.
- ג. תקופת טרום הכניסה לתכנית מתוארת על ידי חלק מהבוגרים כתקופה בה היו הישגיהם הלימודיים נמוכים, מידת אהבתם ללימודים ולבית הספר הייתה מוגבלת מאד, ומיעוטם אף עמדו על סף נשירה סמויה. לעומתם, בוגרים אחרים מתארים את עצמם בתקופה זו כמי שחוו הישגים לימודיים ממוצעים וכי התנהגותם הייתה נאותה.

¹ "תכנית שבע" פותחה ונכתבה על ידי מר ציקי כהן, מנכ"ל חברת סינתזה (כך על פי מסמכי פתחון לב)

- ד. מרבית הבוגרים היו תמימי דעות לגבי תרומתה המשמעותית של תכנית "שבע" לחיזוק מיומנויות אישיות וחברתיות שונות של המשתתפים בה כגון רכישת ידע רב, בניית עצמי מחוזק, חיזוק מסוגלותו העצמית של התלמיד, קבלת אחריות, והתנהגות בין אישית בקבוצה.
- ה. מיומנות משמעותית נוספת שרכשו בוגרי התכנית (בהתאם לתפיסתם) נוגעת ביכולת בין אישית גבוהה בקבוצה ובחברה. המרואיינים מדגישים את חשיבותה של קבוצת הלומדים בתכנית, בה חוו את הפעולות השונות במהלך התכנית (דוגמת סדנאות, תגבורים, טיולים) ובתוכה יצרו קשרים חברתיים ענפים.
- ו. בוגרי התכנית מספרים כי השתלבו בהצלחה בצבא וכי הם ממלאים מגוון של תפקידים חשובים, אך חלוקים ביניהם לגבי מידת ההשפעה של התכנית על רצונם לשרת שירות משמעותי בצבא ועל התפקידים שהם מבצעים בו כיום (או ביצעו בו).
- ז. המלווה בתכנית, המכונה המנחה, נתפס כדמות המרכזית ביותר בהשפעתה על בוגרי התכנית, בעיקר בשל תפקידו ביצירת קשר רגשי עם תלמידיו, התעניינותו הפרו-אקטיבית בחייהם, תמיכתו בתלמיד, והעזרה שהוא מגיש לכל תלמיד, במישרין ובעקיפין, גם במהלך השירות הצבאי.
- ח. פעילות נוספת בתכנית "שבע", הנתפסת בעיני הבוגרים כבעלת תרומה משמעותית למשתתפי התכנית, נוגעת בסדנאות ובקבוצות העבודה בהם השתתפו התלמידים במהלך לימודיהם בבית הספר. בבסיס הסדנאות הללו, כפי שזוכרים אותן הבוגרים, עמדה אווירת הפתיחות ושיתוף הפעולה בין הצוות החינוכי לתלמידים ובין האחרונים לבין עצמם.
- ט. שיעורי העזר שקיבלו התלמידים במהלך לימודיהם מוזכרים רבות בראיונות עמם. השיעורים הללו נתנו במגוון של מקצועות לימוד ונקשרים בצורה ישירה להצלחתם לבגרות, בעיקר היות והם ניתנו בקבוצות קטנות ואפשרו, כפועל יוצא, הקדשת תשומת לב רבה יותר לכל תלמיד.
- י. מרבית הבוגרים הציעו לחזק מרכיבים הקיימים בתכנית שתוארו לעיל כהוספת שעות תגבור בהתאם לרמת ההישגים של כל כיתה וכיתה המשתתפת בתכנית, להרחיב את שעות המפגשים עם מנחה הסדנא, ולהוסיף סיורים וטיולים.
- יא. ממצאי המחקר הנוכחיים מאפשרים להמליץ למעצבי התכנית ומנהליה מספר המלצות לשיפור התכנית בשלב כניסתם של התלמידים לתכנית, בסוגיית מקומם של ההורים בתכנית, באפשרות שילובן של דרכי למידה חלופיות ומגוונות ובמקומם של המורים והמחנכים מבית הספר בתכנית עצמה.

הקדמה

מזה שנים אחדות פועלת תכנית "שבע" במסגרת המפעל החינוכי לגעת באופק מבית פתחון-לב בבתי ספר שונים ברחבי הארץ. מטרתה של תכנית זו לסייע בשילובם של תלמידי בתי ספר על יסודיים בקהילה, בצבא ובשוק העבודה, וזאת באמצעות תהליך העצמה ומנהיגות, המסייע לבני נוער בעלי רצון ויכולת, החיים בפריפריה החברתית והגאוגרפית של ישראל לממש את מטרותיהם האישיות והמקצועיות. מטרת התכנית כפי שנוסחו על ידי מעצביה היו:

1. העצמה אישית של התלמיד
2. סיום בית הספר בהצלחה
3. שירות צבאי/לאומי/אזרחי מלא
4. השתלבות מוצלחת בחיים האזרחיים
5. פיתוח אחריות חברתית וחינוך לערבות הדדית

בתחילת שנת 2014 פנו נציגי פתחון לב אל עורך המחקר וביקשו ממנו לבחון את השפעתה של התכנית על בוגריה ועל דימויה בעיניהם, זאת כחלק מתהליך הערכה ולמידה של עוצמות וחולשות התכנית, המיועד לשפר את התכנית ולעמוד על הישגיה. מטרת המחקר הייתה, לפיכך, להתחקות אחר תפיסות בוגרי תכנית "שבע" את מרכיביה השונים של תכנית זו בה הם השתתפו במסגרת לימודיהם בבית הספר העל יסודי. למעשה, המחקר ניסה לענות על מספר שאלות:

א. כיצד קושרים בוגרי תכנית "שבע" את הצלחתם בלימודים העל יסודיים להשתתפותם בתוכנית?

ב. מה הם מרכיבי התכנית הנקשרים בעיני הבוגרים להצלחתם בלימודים העל יסודיים?

ג. אלו מרכיבים בתוכנית נתפסים כתורמים לבוגרים במגוון של תחומי חיים?

ד. כיצד נתפסת תרומת התכנית לבוגרים עצמם?

במחקר ניתנה תשומת לב להשפעת התכנית על הדימוי העצמי של הבוגרים, תחושת המסוגלות העצמית שלהם, איכות השירות הצבאי, פיתוח שאיפות מקצועיות, ופיתוח מודעות לנושאים חברתיים ולמעורבות בקהילה.

חשיבותו של המחקר, כשאר מחקרי בוגרים על חיי בתי ספר (ראה למשל, Wallenhorst, 2013), היא בהיותו אמצעי מקובל לאיסוף מידע על תהליך החינוך הבית ספרי שאינו מבוסס רק על דוחות בית הספר ועובדיו. מחקרי בוגרים מסייעים רבות בבחינתם של תהליכים בית ספריים שונים מתוך נקודת מבטם של הבוגרים, העשויים להסתכל על תהליך החינוך הבית ספרי שעברו מנקודות מבט הוליסטית ובוגרת יותר.

בחלקו הראשון של הדו"ח יידונו בקצרה מחקרים (מעטים) שנעשו בארץ ובעולם על בוגרי בתי ספר ויוצגו הקווים המנחים של תכנית "שבע" כפי שהם באים לידי ביטוי במסמכים שהוציאה עמותת פתחון לב בשנים האחרונות. בהמשך הדו"ח יוצגו קולותיהם של הבוגרים שרואיינו במחקר במגוון של תחומים. הדו"ח נחתם בתובנות ומסקנות עיוניות מעשיות המוצגות למנהלי תכנית "שבע" בעמותת פתחון לב.

מחקרי בוגרים על ימי בית הספר

על מנת לחבר את הקורא לפרספקטיבה התיאורטית שעמדה מאחורי המחקר הנוכחי יוצגו מספר מחקרים שהתבצעו בקרב בוגרי בתי ספר בארץ ובעולם ועסקו בעיקר, בבחינת השפעותיהם של זרמי חינוך אלטרנטיביים, דוגמת הזרמים האנתרופוסופיים והדמוקרטיים, על בוגרי הזרמים הללו. רק מחקרים מעטים עסקו בחוויותיהם של בוגרים במערכת החינוך המרכזית. דוגמא למחקר כזה, אשר התפרסם לאחרונה בצרפת, השווה בין בוגרי בתי ספר צרפתיים לבתי ספר גרמנים וזיהה הבדלים רבים בחיי בית הספר ובמשמעות החינוך וההוראה כפי שהם נתפסים על ידי בוגרי מערכות החינוך במדינות אלו. המחקר אפשר הצצה לחוויות בית הספר של הבוגרים בכל מדינה והדגיש את ההשפעות התרבותיות – חברתיות על הנעשה בכיתה, על תפקיד המורה, ועל החוויות מימי בית הספר של התלמידים. כך למשל, הבוגרים הצרפתיים סיפרו שהחופשות מבית הספר היו זמן לחזרה על החומר, על מנת לא לשכוח את מה שלמדו במהלך שנת הלימודים, כחלק מתרבות של לימודים אינטנסיביים, ואילו, לעומתם, הבוגרים הגרמנים סיפרו על רוגע בלימודים ועל הנאה מהחופשות (Wallenhorst, 2013). במילים פשוטות, חוויות בית הספר של הבוגרים הצרפתיים נקשרו במידה רבה למערכת הערכים הריכוזית בחברה הצרפתית המעודדת ריחוק ברור בין המורה לתלמידים. לעומתם, הבוגרים הגרמנים לא חוו ריחוק כזה וחוויותיהם מבית הספר כוללות קרבה רגשית בין המורה לתלמידיו.

מחקרים אחרים בחנו את תפוקותיו המגוונות של זרם חינוכי ספציפי באמצעות ראיונות עם בוגרי בתי הספר בזרם זה. שני חוקרים אמריקאים (Mitchell & Douglas, 2007) הראו כי רובם הגדול של הבוגרים תופסים את ההכשרה שעברו במסגרת בית ספר ולדורף כמשמעותית ביותר להשתלבותם בחיים ולעמידה באתגריהם. לדידם, החינוך שעברו בבית הספר צייד אותם ביכולות כגון, יצירתיות, אהבה ללמידה, ביטוי עצמי, עניין בנקודות מבט שונות ויכולת לעבוד עם אחרים. בארץ, גולדשמידט (2014) בחן את הדרכים שבהן חווים בוגרי בית ספר ולדורף את השתלבותם בחברה בתחומים הבאים: שנת שירות, גיוס לצבא, ולימודים אקדמיים. חלקו האיכותני של המחקר עסק בשאלת התמודדותם של בוגרי בית ספר ולדורף עם האתגרים שמציבה מולם המציאות הישראלית לאחר סיום בית הספר. נמצא כי רובם המכריע של בוגרי חינוך ולדורף, שהשתתפו במחקר, התמודדו בהצלחה ומתוך הרגשת מסוגלות עצמית גבוהה עם האתגרים שעמדו בפניהם בשירות הצבאי.

מחקר אחר שהתבצע בארץ בחן את נקודת מבטם של בוגרי בית ספר דמוקרטי בצפון הארץ כלפי הגישה החינוכית הדמוקרטית שרווחה בבית ספרם. בהתבסס על 78 בוגרי בית הספר האמור, בין השנים 1995-2007, מצאו ששון ומור-כרם (2013) כי רובם המכריע של הנבדקים שירתו בצבא ושלמים עם החלטתם. 70% מהנשאלים פנו ללימודי המשך, אך רק 15% פנו ללימודים אקדמיים. הנבדקים דיווחו כי לימודי המשך היוו עבורם התנסות חווייתית, אך גם עמדו על קשיים הקשורים בחוסר במיומנויות ובאסטרטגיות למידה מקובלות. מצד שני, בוגרי בית הספר שואפים למימוש ולהגשמה עצמית ותופסים את לימודיהם בתיכון הדמוקרטי

כמשפיעים באופן חיובי על חייהם; הם רואים את עצמם כפלורליסטים, וחלק מכריע מתוכם היו מחנכים את ילדיהם בבית ספר דמוקרטי או בבית ספר פתוח.

מחקרים אלה ואחרים מדגישים את חשיבות השימוש בבוגרי בית הספר להבנת השפעותיהן המורכבות והמגוונות של שיטות ההוראה והלימוד (לצד תכניות הלימודים) על תלמידי בית הספר. באמצעות מחקרים אלה, יכולים החוקרים לזהות עוצמות, חולשות, אתגרים וקשיים בתהליך החינוך הבית ספרי, ולעמוד על תוצאותיו הגלויות והסמויות בקרב בוגרי בית הספר. עוצמות אלה של מחקרי בוגרים, הן שעמדו לנגד עיני צוות המחקר בבואו לבחור את הדרך לבחינת תכנית "שבע", מוקד המחקר בדו"ח זה.

המפעל החינוכי מבית פתחון לב

המפעל החינוכי לגעת באופק מבית פתחון לב² הוקם לפני כעשור ופועל לטובת חינוך, פיתוח מנהיגות וקידום בני נוער בישראל. בני הנוער אשר נבחרים להשתתף בתכנית הינם נערים ונערות בעלי פוטנציאל, כשרון ורצון, החיים במקרים רבים בפריפריה החברתית והגאוגרפית של ישראל. מטרת התכנית הן להעצים אישית את התלמיד, להובילו לסיום בית הספר בהצלחה, לעודדו לשרת בצבא שירות צבאי מלא ומשמעותי, ולסייע לידו להשתלב השתלבות מוצלחת בחברה מתוך פיתוח של אחריות חברתית והפנמה של ערכי ערבות הדדית.

במסגרת המפעל החינוכי פותחו שתי תכניות: תכנית "שבע" ותכנית תבור. מדובר בשתי תכניות העצמה (Empowerment) המבוססות על הגישה הקוגניטיבית-התנהגותית, המעניקות לבני הנוער את הכלים הנדרשים להם להתפתחותם כאנשים בוגרים ומועילים לעצמם ולחברה, תוך פיתוח המשאבים הטבעיים הטמונים בהם. כך, **תכנית תבור** הינה תכנית חינוכית ממוקדת, הנגזרת מתכניה של תכנית "שבע", ומיועדת לבני נוער בגילאים שונים (כיתות ט'-יב') ונמשכת סמסטר אחד במהלך שנת הלימודים. לעומתה, **תכנית "שבע"** הינה תכנית חינוכית רב-שנתית, בה הליווי של התלמידים נעשה בצמתים החשובים של החיים ומסייע למשתתפים לסיים את התיכון בהצלחה, להתגייס לשירות צבאי/לאומי ובהמשך להשתלב באופן מוצלח בחיים האזרחיים.

תכנית "שבע", מוקד המחקר הנוכחי, נמשכת שבע שנים וכוללת שלושה שלבים – תיכון, שירות צבאי/לאומי ויציאה לאזרחות. בשלב התיכון כוללת התכנית קבוצת העצמה תהליכית הנפגשת אחת לשבוע במשך כל שנת הלימוד, למשך שלוש שנים (י-יב'). מטרתה להוביל את התלמידים לסיום מוצלח של התיכון, לשיפור היכולות האישיות והלימודיות, ולהכנה לחיים כבוגר אחראי בחברה.

השנה הראשונה בתכנית עוסקת בהכרות של המשתתף עם 'עצמיותו', כדי לאפשר מיפוי חזקות וחולשות, פיתוח מודעות עצמית, טיפוח תחושת מסוגלות ויצירת דימוי עצמי חיובי. בשנה זו עוסקים ברכישת כישורי חיים בעזרת מערכים כגון: מיומנויות תקשורת, ניהול רגשות, יחסים בין-אישיים, ניהול זמן ותהליך קבלת החלטות. בשנה השנייה התכנית מתמקדת במרחב הקבוצתי על מנת להרחיב את מנעד התפקידים החברתיים של כל משתתף. מערכי השיעור בתכנית עוסקים בנושאים כגון: עבודת צוות, סגנונות מנהיגות, תפקוד תחת לחץ, עתיד וקריירה. בשנה זו המשתתפים עוברים קורס בו הם מתנסים בהנחיה ועמידה מול קבוצה. בשנה השלישית מתמקדת התכנית במעגל החברתי והתרבותי של המשתתפים, מתוך מטרה לשלבם באופן פעיל בקהילה אליה הם משתייכים. בשלב זה נלמדים תכנים כעזרה לזולת ותרומה לחברה. במסגרת שנה זו הקבוצה אמורה ליזום, לתכנן ולהפעיל פרויקט התנדבותי.

במסגרת התכנית מתבצעת הכנה לגיוס משמעותי בצה"ל לתלמידי כיתות יא'-יב' בה עוסקים בשיפור המוטיבציה לצבא, נוגעים בחיזוק יכולת העמידה של התלמיד בהתנסויות מורכבות ובמצבים מאתגרים, וחושפים את התלמידים לנעשה בבסיסי צה"ל השונים. ישנם מערכים

² החומר המתועד בחלק זה של הדו"ח (עמ' 10-7) סופק לכותב הדו"ח על ידי נציגי עמותת פתחון לב האחראית על הפעלת תכנית "שבע".

ייעודיים העוסקים ישירות בסוגיית השירות ומאפשרים הצפת רגשות וחרדות ותרגול דרכי התמודדות איתן, דיון בדילמות הקשורות לשירות כמו ציות לסמכות, חופש הפרט ועוד. לאחר גיוסו של התלמיד לצבא פועל צוות התכנית לסייע לו לסיים את שירותו הצבאי בהצלחה וזאת באמצעות תמיכה וליווי אישי-רגשי. אופן הליווי הוא כדלקמן:

א. *מנחה הקבוצה* :

- ליווי טלפוני - המנחה מקיים קשר טלפוני עם כל משתתף, אחת לחודש, על מנת להתעדכן במצבו וכן לסייע, במידת הצורך, בסוגיות שונות אשר עולות בשיחה. במקביל, המנחה זמין לקבל שיחות טלפון מהבוגרים בכל זמן. בנוסף, למנחה קשר שוטף עם המשתתפים באמצעות הודעות טקסט, וואטס-אפ, טלפונים בימי הולדת וכיו"ב.
 - מייל פתוח - המנחה מעמיד לרשות המשתתפים כתובת אימייל, אשר תאפשר להם לכתוב לו בכל עת ופותרת קבוצת פייסבוק סגורה, המיועדת לכלל משתתפי התוכנית ומופעלת על ידי המנחה.
 - מפגשים תקופתיים - בתקופת השירות בצבא מתקיימים בכל שנה שני מפגשים קבוצתיים אליהם מוזמנים כל חברי הקבוצה. המנחה אחראי על ארגון המפגש ועל תכנון.
 - מענק למשתתפי התכנית - במסגרת המפגשים הקבוצתיים ניתן מענק כספי למשתתפי התכנית אשר משרתים בצבא, או בשירות לאומי.
- ב. *הדרכה למנחה הקבוצה* :

- מנחה הקבוצה מעביר אחת לחודש דיווח בכתב לגבי הסטטוס של כל אחד ממשתתפי התכנית. דיווח זה כולל מצב רגשי, אירועים מיוחדים בחייו וחיי משפחתו, מקום עבודה, מקצוע לימוד, תכניות לעתיד, לבטים ועוד.
 - לאור הדיווח מתקיימות שיחות הדרכה בין המנחה לבין רכזת התוכן וההנחיה של התכנית החינוכית. בהדרכה זו דנים בנפרד על כל אחד מהבוגרים והסטטוס שלו באותה נקודת זמן. מתבצעת חשיבה משותפת לגבי המסלול שעשוי להתאים לכל אחד ואחת ולגבי האופן שניתן לקדם זאת.
 - המנחה מתווך לבוגרים בשיחות את הנאמר בהדרכות.
- ג. *הדרכה על הדרכה* :

- מקרים או מצבים מיוחדים הנוגעים לבוגרים, מובאים לדיון בשיחת הדרכה שמתקיימת בין רכזת התוכן וההנחיה לבין יועץ התוכן, המלווה את התכנית מראשית דרכה.
 - רכזת התוכן וההנחיה מלבנת את הנושא עם המנחה, שמתווך הלאה לבוגר/ת על פי נתוני מערך הבדיקה של עמותת פתחון לב, אחוז המתגייסים בקרב בוגרי התכנית עמד על 92.8% בשנת 2013, הרבה מעבר לממוצע הארצי העומד על 74.6% לגברים ו- 58.8% לנשים.
- לאחר סיום השירות הצבאי, מיועדת התכנית לסייע למשתתפים להשתלב באופן אפקטיבי בשגרת החיים האזרחית, תוך סיוע בבחירת תכניות שיאפשרו להם למצות את היכולות והכישורים שלהם, במקביל לתהליך היפרדות מהמנחה כדמות תומכת. הבוגרים מגיעים לשלב

האזרחות בזמנים שונים, על פי אורך השירות שלהם, תפקידם וכו' וכבר אינם מהווים קבוצה אחידה הנמצאת באותו שלב בחיים. צרכי הבוגרים ואופי הליווי הנדרש להם, לא תמיד ברורים ומאוד אינדיבידואליים, ובהתאם לכך הוגדרו מספר מטרות לליווי בשלב זה:

1. מתן מענה רגשי לצרכי הבוגרים
2. סיוע בדילמות וקונפליקטים הצפויים לעלות לאורך השירות ולאחר השחרור
3. הכוונה וייעוץ בבחירת כיוון המתאים לכל בוגר ובוגרת

הקשר בין המנחה לבוגרים מתבצע במספר דרכים:

- ליווי טלפוני - המנחה מקיים קשר טלפוני עם כל משתתף, אחת לחודש, על מנת להתעדכן במצבו וכן לסייע, במידת הצורך, בסוגיות שונות אשר עולות בשיחה. במקביל, המנחה זמין לקבל שיחות טלפון מהבוגרים ללא צורך בתיאום מוקדם. בנוסף, למנחה קשר שוטף עם המשתתפים באמצעות הודעות טקסט, כתיבה פעילה בפורום וירטואלי (וואטס-אפ), טלפונים בימי הולדת וכיו"ב.
- מייל פתוח - המנחה מעמיד לרשות המשתתפים כתובת אימייל, אשר תאפשר להם לכתוב לו בכל עת.
- פייסבוק – המנחה פותח קבוצת פייסבוק סגורה, המיועדת לכלל משתתפי התוכנית ומופעלת על ידי המנחה. הפורום פועל כפלטפורמה בה ניתן להשאיר הודעות ולכתוב מסרים, עדכונים, התכתבויות וכיו"ב.
- קיום שני מפגשים קבוצתיים בכל שנה אליהם מוזמנים כל חברי הקבוצה. אופן הליווי כולל:
 - בשנה השביעית הליווי זהה לזה המתואר (לעיל) בסעיפים א – ג בשלב הצבא.
 - פרידה לקראת סיום השנה השביעית - המנחה מקיים שיחה אישית עם כל בוגר והם מסכמים ביחד את התהליך. המנחה מסביר לבוגרים שמעתה הוא לא יצור קשר על בסיס חודשי, אבל מדגיש שהוא שם בשבילם ואפשר לפנות אליו לכל עניין ודבר, בדיוק כפי שהיה בשלבים המוקדמים יותר.
 - לקראת סיום השנה השביעית מתקיים מפגש קבוצתי המסמל את סיום התהליך. עמותת פתחון לב מפרסמת מעת לעת את מאפייני הנערים והנערות המשתתפים בתכנית "שבע" – תלמידי ט' עד יב', הלומדים בכיתות המוגדרות על ידי משרד החינוך ככיתות מב"ר, אומץ, אתגר והכוון. מרבית בני הנוער חוו קשיים בלימודים ואחוז גבוה מהם מתמודדים עם לקויות למידה ועם הפרעות קשב וריכוז. חלק מבני הנוער בתכנית מתקשים בעיסוק בהבנת תכנים אבסטרקטיים, לחלק היו בעיות של ביקור סדיר בבית הספר, וחלק גדלו בפנימיות ובמשפחות מורכבות.

שיטת המחקר

המחקר הנוכחי מבוסס על הפרדיגמה האיכותנית-פרשנית לחקר תופעות חברתיות, המכוון לזיהוי התפיסות הסובייקטיביות של בוגרי התכנית את התכנית עצמה ואת התהליך האישי שעברו במהלך התכנית ובעקבותיה.

מדגם ודגימה

שלושה עשר מבוגרי התכנית השתתפו במחקר הנוכחי. שבעה מתוכם היו נשים ושישה גברים, כולם בגילאי 19-22, רווקים, המתגוררים בעכו (7), ראשון לציון (4), גדרה (1), ורמלה (1). תשעה משרתים בצבא במסגרת שירות חובה, אחד עתודאי, אחת סיימה שירות לאומי, ושתיים סטודנטיות במכללה, לאחר שסיימו את שירותן הצבאי. הבוגרים אותרו באמצעות אנשי הקשר של עמותת פתחון לב העוסקים בתחום החינוך ונבחרו על פי זמינותם (סך כל הבוגרים שהוצעו למחקר – 18). למרבה הצער, קביעת הראיונות עם בוגרי התכנית לא הייתה קלה בשל שירותם הצבאי שאינו מותר זמן רב בידם. מספר בוגרים נאלצו לבטל את הריאיון ולפיכך, שלושה ראיונות התקיימו טלפונית. שאר הראיונות התקיימו בביתם של המרואיינים או בבית קפה אותו בחרו בעיר מגוריהם.

כלי המחקר

כלי המחקר היה ראיון עומק מובנה למחצה, אשר התמקד בסיפור חייהם של הבוגרים ובמקומה של התוכנית בסיפורם האישי, וכלל תדריך ראיון בו השאלות מנוסחות מראש, טרם תחילת הריאיון. אולם, במהלך הריאיון התווספו שאלות באופן אינטואיטיבי בהתאם לדברי המרואיינים כמו "התוכל להרחיב על מקומו של המנחה בחיך כיום" או "האם תמיד רצית לשרת בצבא?". במצב מעין זה נוצרה גמישות בסדר ובאופן ניסוח השאלות, על מנת שיהיה מקום לאינטראקציה ספונטנית במהלך הריאיון.

במחקר איכותני – פרשני, יש לקיים את הריאיון בשפת האינפורמנטים כדי לאפשר להם לספר את סיפורם על אודות התופעה הנחקרת בדרכם ובשפתם (שקדי, 2003), ולשם כך יש צורך בראיון עומק מובנה למחצה, אולם המראיין קשוב למרואיין ומוסיף או משנה את השאלות בהתאם לסיפור הנטווה. הנחת היסוד במחקר הנוכחי הייתה, כי כדי למסור את הפרטים על חוויותיהם, הבוגרים חייבים לשקף לעצמם את החוויות הסובייקטיביות שעברו בתכנית "שבע" ובבית ספרם. תהליך זה של בחירת פרטים יסודיים של החוויה, רפלקציה אודותיה וארגונה המכוון, הוא שהופך את סיפור הסיפורים לתהליך של מתן משמעות.

הראיונות התבצעו במהלך מספר חודשים בתקופה שבין אפריל 2014 ל- נובמבר 2014. כל ראיון התחיל במספר משפטי הסבר אודות המחקר, הריאיון וכל מידע רלוונטי אחר, ובקבלת הסכמת המרואיינים להקלטת הריאיון. השאלות בחלק הראשון היו קשורות לשלב טרום ההצטרפות לתוכנית. בחלק השני, השאלות עסקו בתרומת התוכנית לבוגר ובחלק השלישי הן עסקו בקשיים אשר עלו במהלך ההשתתפות בתוכנית. החלק האחרון של הריאיון כלל שאלות הבהרה נוספות בהתאם לדבריו של המרואיין במהלך הריאיון. הראיונות תומללו בנפרד ונותחו

בתהליך של סידור והבניית המידע שנאסף לצורך פרשנותו והבנת משמעויותיו, תוך ניתוח שיטתי של הנתונים, כפי שמומלץ בשיטת הניתוח של מרשל ורוזמן (Marshall & Roseman, 2010).

אחד הקשיים של המרואיינים נגע לקושי להבחין בין הנעשה בתכנית לבין הנעשה לעיתים בבית הספר בחלקים שאינם שייכים לפעילות בתכנית. זהו קושי מובן לאור חוסר מודעותם של תלמידי בית הספר למקורן של "שעות הלימוד" ולמבנה בית הספר. לפיכך, הדגישה המראיינת שוב ושוב כי מטרת המחקר היא להבין טוב יותר את חוויותיהם במסגרת תכנית "שבע" (אותה הכירו כולם בשמה זה) ולהתחקות אחר השפעותיה עליהם.

זאת ועוד, על מנת להתמודד עם היבטים רטרוספקטיביים (למשל, שכחה, הטיות של מבוגר, פרשנות חדשה למציאות הבית ספרית), המראיינת ביקשה מהמרואיין להיצמד עד כמה שניתן לשנות ילדותו ולהימנע משיפוט ערכי של ההתנסויות הבית ספריות שהוא חווה. כמו כן, נתבקש המרואיין לתאר מצבים מרכזיים שונים בבית הספר עד כמה שהוא זוכר, קרי כאלה שהיו רווחים יותר. יחד עם זאת, מוגבלות זו נלקחה בחשבון במחקר זה והממצאים נותחו לאורה, היות ולעיתים הביעו המרואיינים הצעירים קשיי התבטאות וניסוח, ואף קשיי זיכרון היות ועברו בממוצע שנתיים-שלוש מאז סיימו לימודיהם בבית הספר.

ממצאים

בוגרי התכנית סיפקו מידע רב על אודות מידת שביעות הרצון הרבה שלהם מהשתתפותם בתכנית ככלל, ומצוות התכנית, בפרט. הם הדגישו את תרומתה של התכנית לצמיחתם האישית והמקצועית, עמדו על מרכיבי התכנית שהובילו במיוחד לתרומה זו, והעלו סוגיות שונות המצביעות על עוצמות התכנית, מצד אחד, ועל אספקטים בתכנית המחייבים בחינה מחדש או הנעדרים ממנה, מצד שני. פרק הממצאים בנוי על פי תמות מרכזיות אלו, ובו מוצגות הקטגוריות השונות השייכות לכל תמה, תוך ביסוס הניתוח על קולותיהם של הבוגרים עצמם.

שביעות רצון רבה מהתכנית ומצוותה

ככלל, שביעות הרצון של בוגרי התכנית מהתכנית ומצוותה גבוהה מאד; הם מתארים את התנסותם בה במונחים חיוביים, מדגישים כי לעולם לא חשו צורך לפרוש ממנה וממליצים לאחרים להשתתף בתכנית. את הרגשות החיוביים שהם מבטאים כלפי התכנית הם מבטאים במילים "היה כייף", "אני מאד מרוצה" ו"התכנית] התאימה לי מאד", כפי שעולה מהקולות הבאים:

מראיינת: ...ממה את מרוצה בתכנית... במבט לאחור:

מראיינת: ממה אני מרוצה? מהכול.

מראיינת: בואי תפרטי.

מראיינת: משיעורי העזר, מהקבוצות הקטנות, מהקואצינג עם המנחה שלנו...אני לא יודעת להגיד, אני לא יודעת. פשוט היה לי כיף (חיילת, אזור המרכז).

[תכנית פתחון לב] שהתחלנו אותה אם אני לא טועה בכיתה י', תכנית שמיועדת לעזור לנו בלימודים, בצבא ואחרי צבא, תכנית מאוד טובה, התייעצו אתנו הרבה, מתעניינים בנו כל הזמן. גם עכשיו, יגאל המדריך גם עכשיו [הוא] יוזם אתנו פגישות, ואני מאוד מרוצה, היא מאוד עזרה לי בלימודים, ממש כיף שם, אני שמחה שזכיתי בחלק מהתכנית הזאת (סטודנטית, אזור הצפון).

הבוגרים אינם חשים כי הלימודים בתכנית היו מעיקים ואחדים מהם אף נזכרים בערגה בקורס הצילום בו השתתפו ובסדנאות עם המנחה האישי ומספרים בגאווה על כך ש"חברים קנאו...אמרו כאילו, מה זה הכיתה של לימור, אז בדוק שהיא תקבל את הפרויקט הזה...כי לימור הייתה הרכזת...וממש קנאו בנו...ראו שאנו הולכים ויוצאים..."(חייל, אזור המרכז). הם אף מציינים כי אינם חשים ששלמו מחיר אישי בשל השתתפותם בתכנית (למשל, בזמן הפנאי שלהם, בילויים, וכיוצא בזה), כפי שעולה מהדיאלוג הבא בין המראיינת לבוגרת מאזור הצפון³:

מראיינת: היית משנה משהו בתכנית?

מראיינת: אם הייתי משנה, בדברים שהיה לי? לא.

מראיינת: אז מה היית משנה בתכנית?

מראיינת: לא הייתי משנה משהו, כי היה לי את איציק שאהבתי ואת מירב שאהבתי.

³ דברי המראיינים לא נערכו מחדש והם מובאים כלשונם על מנת לשמור על האותנטיות של קולות אלה. על הקורא להביא בחשבון כי מדובר בשפה העברית המדוברת בימנו, קרי כוללת סלנג וביטויים שאינם בהכרח תקינים בשפה העברית הכתובה.

מראיינת: ...והיו מחירים להשתתפות שלך? זאת אומרת השקעת הרבה זמן? ויתרת על דברים בחוץ? מחירים במרכאות את יודעת.
מראיינת: לא זה היה לטובה. זה במקום לשבת בחוץ.
מראיינת: זה לא נקרא... לא היו מחירים לזה.
מראיינת: לא.

אחת הבוגרות, חיילת מאזור הצפון, הדגישה כי התכנית איננה מחייבת ומכאן שהתלמידים חשו שהם משתתפים בה מרצונם החופשי ולפיכך נמנעו מהיעדרויות ומחיסורים, או במילותיה של הבוגרת "לא הרגשתי שאומרים לי לעשות משהו, אז הרגשתי שאני באה בכיף, אני באה בכיף, לא מכריחים אותי."

סימן נוסף לשביעות רצונם הגבוהה של הבוגרים מהתכנית אנו מקבלים מתוך הצהרתם של רבים מהמראיינים כי לא חשבו לעולם לפרוש מהתכנית כפי שהמחישה זאת אחת הבוגרות, חיילת מאזור המרכז, באמרה כי "התכנית הזו אף פעם לא הפריעה לי, אף פעם לא הרגשתי שהיא מעיקה עלי, לא היה לי את הקטעים האלה." והוסיפה:

גם כשנסענו לעזור בפתחון לב, אני לא הרגשתי שלא בא לי, באמת הרגשתי שאני עושה את זה בכיף לא הייתה לי בעיה לעשות את זה פעם בשבוע...עשינו את זה פעמיים אני חושבת, כן, אבל לא הרגשתי שלא בא לי לבזבז על זה יום שלם וזה.

לשאלת המראיינת האם חשבו לצאת מהתכנית בזמן זה או אחר ענו רבים בהחלטיות – "לא" ונמקו זאת באיכותה הגבוהה של התכנית, הדרישות המתונות מהתלמידים, תרומתה הרבה להם עצמם, וצוות התכנית עצמו, כפי שעולה מקולותיהם הבאים:

מראיינת: היה איזה שהוא שלב שהרגשתי שאת לא רוצה יותר להמשיך בתכנית הזאת?
מראיינת: לא. היו אולי כמה פעמים שהיינו בפגישה ולא היה [לי] מצב רוח לדבר ולשבת עם כולם, אולי זה היה כמה פעמים אבל ככה לא הרגשתי שזה ככה קשה לי (חיילת, אזור המרכז).

מראיינת: היה שלב שהרגשתי שאתה לא רוצה להמשיך בתכנית?
מראיינת: לא, לא היה בזה שום דבר רע, סך הכול היא הייתה טובה.
מראיינת: גם לא בשנה הראשונה שהרגשתי שלא מקשיבים לכם?
מראיינת: כן אבל זה היה גם בלי שום קשר. אני לא רוצה אז בסדר אין מה לעשות
מראיינת: הבנתי. היה מישהו שפשוט עזב את התכנית?
מראיינת: עזב את הכיתה ספציפית, כי אולי הוא לא התחבר למקצוע של המגמה, אבל לא בגלל התוכנית (עתודאי, אזור המרכז).

היו אף מראיינים שסיפרו בצער על סיום התקשרותם עם המנחה בעתיד הקרוב לאור התלות שפיתחו כלפיו, כפי שיוצג בדו"ח זה.

באופן לא מפתיע, שביעות רצונם הרבה מהתכנית מובילה את מרביתם להמליץ לאחרים להשתתף בה בעתיד, ובכלל זה לחברים ולבני משפחה, היות והתכנית כוללת מרכיבים התורמים רבות להתפתחותו של הנער, כגון ליווי, למידה בקבוצה קטנה, סדנאות וכדומה. בתגובה לשאלתה של המראיינת על אודות הסיכוי שימליצו לחברים ולבני משפחה להצטרף לתכנית, הבוגרים

מגיבים במילה אחת – "כן" וחלקם מוסיפים אף "בהחלט", בנימוק כי מדובר בתכנית "שווה",
כפי שעולה מהציטטות הבאות:

מראיינת: את תמליצי למשפחה ולחברים להשתתף בתכנית?

מרואינת: ברור.

מראיינת: למה ברור?

מרואינת: כי זה בכיף, כיף שיש. עצם העובדה שמישהו שארבע שנים אחרי שאת בבית עוד מלווה אותך, את נפגשת פתאום עם החברים, ומסביר לך על החיים, איך את יכולה לחפש עבודה, כנסי לככה וככה את רוצה אני אסדר לך קורות חיים, זה עוזר (בוגרת לאחר צבא, אזור הצפון).

מראיינת: נגיד ואת נכנסת היום לכיתה, בבית ספר מזמינים אותך לספר [לאחרים] למה חשוב להיכנס לפרויקט, מה תגידי?

מרואינת: לומדים המון דברים שכביכול בצבא לומדים אותם, אבל בצבא את לומדת אותם פיזית, שם את הולכת מוכנה לצבא, מלמדים אותך כל כך הרבה דברים, שוב ערכים, לכבד את החבר, לדעת מה זה להכיר את עצמך, לגלות על עצמך דברים חדשים, לא לוותר. יש עוד המון, זה מורכב, לא דברים שקל להסביר אותם (סטודנטית, אזור הצפון).

מרואינים אחרים הוסיפו כי התכנית מלווה את הבוגר ותורמת לו בצבא ובחיים האזרחיים לאחר השירות הצבאי, היות והוא למד שם תכנים החשובים להסתגלות נאותה לחיי האדם הבוגר. חייל מאזור המרכז קבל על כך שהתכנית בוטלה בבית הספר בו למד והדגיש כי אמר למנהלת בית הספר כי "זה הפסד מאד גדול, באמת הפסד ענקי". בדבריהם אלה רמזו המרואינים על תרומתה הענפה של התכנית להתפתחותם האישית והמקצועית, תרומה בה נעסוק בעמודים הבאים.

תרומת התכנית לבוגריה

בחינת תרומתה של התכנית העלתה כי הבוגרים רואים בפעילות שהתבצעה בתכנית כמי שתרמה לחיזוק עצמיותם ולרכישת מיומנויות בין אישיות שונות, אך הם חלוקים ביניהם אודות תרומתה להצלחתם בבחינות הבגרות ובמהלך השירות הצבאי. זאת ועוד, הבוגרים דיברו על שינוי התנהגותי שחוו במהלך התכנית, כפי שעולה מהקטע הבאים:

מראיינת: את התייחסת אחרת למורים בעקבות התכנית? היה איזה שינוי? את יכולה לראות את זה? נגיד אם קודם זלזלת, צחקת בשיעורים.

מרואינת: אה, ברור!

מראיינת: איך השתנה?

מרואינת: דיי ישבתי בכיתה. למשל, אותי למשל היו תמיד מושיבים קדימה, כדי שמאחורה לא אעשה בלגן, לא יודעת זה הכול השתנה כזה, לא יודעת אי אפשר להסביר את זה... זה לא ביום אחד, את כל פעם משתנת קצת, ועוד קצת, עד שאת לא מבינה כבר איך השתנת, ואת לא יודעת איך...

מראיינת: ואיזה תלמידה היית בסוף י"ב, תתארי לי אותך בסוף י"ב, את באה לבית ספר, איזה מין תלמידה את?

מרואינת: גאה.

מראיינת: בעצמך?

מרואינת: ברור, וגם במורים שבזכותם התחלתי את הדרך הטובה הזאת (סטודנטית, אזור הצפון).

מרגש במיוחד היה לשמוע את דבריה של חיילת מאזור המרכז שציינה כי אילו לא הייתה משתתפת בתכנית "הייתי אחת שלא עשתה צבא, גרושה עם ילד. זה מה שבטוח."
על מנת להבין טוב יותר את תרומתה של התכנית, נפתח בהבנת מצבם של בוגרי התכנית טרם כניסתם לתכנית (כפי שהוא נתפס על ידם בעת ביצוע הריאיון עמם) ולאחר מכן נתמקד בתרומותיה השונות של התכנית.

תקופת טרום התכנית: תפיסות סותרות של המצב הלימודי

תקופת טרום הכניסה לתכנית מתוארת על ידי חלק מהבוגרים כתקופה בה היו הישגיהם הלימודיים נמוכים, מידת אהבתם ללימודים ולבית הספר הייתה מוגבלת מאוד, ומיעוטם אף עמדו על סף נשירה סמויה. לעומתם, בוגרים אחרים מתארים את עצמם בתקופה זו כמי שחוו הישגים לימודיים ממוצעים והתנהגותם הייתה נאותה.

מבין אלה שחוו הישגים נמוכים, טרם כניסתם לתכנית, אנו שומעים כי "אף פעם לא הייתי טובה בלימודים, זה שעברתי בגרות זה נס", "המצב הלימודי שלי היה על הפנים", "הייתה לי בעיה במקצוע..." וכדומה. הם מתארים ממוצע ציונים נמוך, ציון נכשל במקצועות אחדים וציונים סביב ממוצע 70 במקצועות אחרים, ולא זוכרים באלו מקצועות זכו לציונים גבוהים. מספר אחד הבוגרים, חייל מאזור הצפון:

מראינת: מה היה המצב הלימודי שלך לפני שהתחלת?

מרואיין: על הפנים.

מראינת: מה זה על הפנים?

מרואיין: כאילו מה זה על הפנים, נקרא לזה גרוע, כאילו גם אם הייתי רוצה לא הייתי יכול כי היו ילדים מופרעים, הבנת?

מראינת: אוקי.

מרואיין: אז כאילו גם אם כן הייתי רוצה ללמוד אז לא היה אפשר בגלל הילדים.

מראינת: היו לך תחומים יותר טובים ופחות טובים?

מרואיין: ...כן מתמטיקה הייתי חלש, ולשון הייתי חלש...

הבוגרים אף מדגישים את חוסר אהבתם, בלשון המעטה, ללימודים ואת הימנעותם מלהשקיע בקריאה, בתרגול ובלמידה משמעותית כלשהי בבית הספר ומחוצה לו. הם משתמשים בביטויים כגון "לא כל כך אהבתי ללמוד", "לא היה לי ראש ללמוד או ראש לכלום", "לא עניין אותי לעשות בגרות" ו"באנגלית לא הייתי משקיע". הקטעים הבאים ממחישים את תפיסתם של המרואינים את מצבם בלימודים טרם כניסתם לתכנית "שבע":

מראינת: ...מה היה המצב הלימודי שלך לפני שהצטרפת?

מרואינת: נורא, בכללי, היה לי נורא קשה בלימודים.

מראינת: תספרי לי קצת, מה היה קשה?

מרואינת: את יודעת, בואי נגיד שעכשיו שאני אשתחרר יש לי עוד בגרויות שאני אצטרך להשלים ואני מצטערת שלא למדתי פעם.

מראינת: אוקי היו לך תחומים יותר חזקים, יותר חלשים?

מרואינת: פשוט היה לי ממש קשה ללמוד...

מראינת: למה? למה בעצם?

מראינת: למה היה לי קשה ללמוד? החומר הזה, את יודעת הייתי ילדה בראש שלי. לא היה לי באמת כוח ללמוד כל היום (חיילת, אזור הצפון).
חלקם מעידים על עצמם כמי שסבלו מבעיות קשב וריכוז או מבעיות דומות להן ולפיכך התקשו להקשיב למורה ולהתמיד בלימודים, כפי שמספר אחד המראינים, חייל מאזור הצפון:
פחות התחברתי לקטע הזה של הלימודים כי הייתי ילד היפר והיה לי קשה להקשיב וללמוד. לא אהבתי ללמוד...לא. תמיד נכנסתי תמיד הייתי, השקעתי, אבל לא התחברתי ללימודים. למשל, מתמטיקה, אני לא מתחבר לרעיון של החישוב, לא התחברתי לזה. אמרתי אני לא, אני לא רוצה ללמוד עכשיו פיזיקה ודברים שחיוניים ללמוד הזה.
הוא ממשיך ומעיד כי "רוב התלמידים לא היו כל כך טובים [בלימודים]...יותר אוהבים את החברה ולשבת בחוץ ולדבר..." , "ובוגר אחר, חייל מאזור המרכז, מוסיף ואומר כי מצבו הלימודי "לא [היה] משהו, כי לא רציתי, ואז כל התגבורים והזה בסופו של דבר הוציאו אותי עם בגרות מלאה", ומרמז בדבריו על תרומתה של התכנית להצלחתו בבחינות הבגרות עם סיום הלימודים. שני בוגרים אף מדגישים את נשירתם הסמויה טרם כניסתם לתכנית כפי שעולה מהדיאלוג בינם לבין המראינת:

מראינת: ...מה היה המצב הלימודי שלך לפני שהצטרפת?

מראיין: המצב הלימודי? כלום, לא הייתי נמצא בכלל בלימודים, הייתי בא, מגיע לבית ספר שעתים שלוש וגם זה בקושי, הייתי מסתובב וזהו הולך הביתה (חייל מאזור הצפון).

מראינת: איזו תלמידה היית לפני התכנית? איך היו הציונים שלך באופן כללי? חשבון, עברית, אנגלית?

מראינת: חשבון ציונים טובים, אנגלית לא, על הפנים.

מראינת: מה זה על הפנים? נכשל?

מראינת: לא הייתי עושה, לא הייתי באה. אני לא מסתדרת עם אנגלית, אני צריכה לעשות אותו ועוד לא עשיתי (בוגרת לאחר שירות לאומי מאזור הצפון).

לעומת קולות הבוגרים ששמענו עד כה, הרי חלק מהבוגרים מציירים תמונה מאוזנת של הישגיהם הלימודיים. הם מדגישים כי ממוצע הציונים שקיבלו נע סביב השבעים ואף מעבר לכך וכי במקצועות מסוימים אף זכו להימנות עם התלמידים בעלי ההישגים הגבוהים, כפי שמעידים דבריהם הבאים:

מראינת: מה היה המצב הלימודי שלך לפני שהצטרפת לתכנית?

מראינת: הוא היה סביר כזה כי כל הכיתה שלנו הייתה כיתה שלא עושה בגרות מלאה.

מראינת: מראש לא עשיתם בגרות מלאה? במה כן היית חזקה? במה היו ציונים טובים?

מראינת: אנגלית.

מראינת: ומתמטיקה?

מראינת: הייתי טובה מאוד, הייתי אוהבת אפילו, מתמטיקה, אבל פשוט לא הייתי ניגשת לבגרות.

מראינת: למה?

מראינת: אני לא יודעת למה, אני לא זוכרת (סטודנטית, אזור הצפון).

מראינת: ומה היה מצב הלימודי שלך לפני שהצטרפת לתכנית? איך היית בלימודים, בכיתה ט'?

מרואיין: בכיתה ט'... זה היה גרוע, כאילו לא גרוע או אה, כאילו אתה לא עולה כיתה, אבל בואי נגיד שמחצית ראשונה כיתה ט' הייתי במוצע 82, ומחצית שניה הייתי עומד על 70, זה לא מתאים לי. בכיתה ו', ז', ח', הייתי ממוצע 80-90.

מראינת: מה קרה?

מרואיין: עברתי בית ספר בדיוק, בדיוק עברתי, התמודדתי עם קשיים...

מראינת: ...אתה מתאר תחומים חלשים ואני שואלת אם יש תחומים שהיית חזק בהם?

מרואיין: כן תחומים כמו, ביולוגיה, מתמטיקה, לשון, הייתי חזק בזה.

מראינת: זה לפני התכנית?

מרואיין: כן (חייל, אזור המרכז).

בוגרים אחרים מציינים כי תמיד אהבו ללמוד והיו בעלי מוטיבציה גבוהה להצליח במבחנים, כפי

שעולה מדבריה של בוגרת-חיילת מאזור המרכז:

מראינת: מה היה המצב הלימודי שלך לפני שנכנסת לתכנית?

מרואינת: האמת שתמיד הוא היה טוב, תמיד למדתי טוב.

מראינת: ...לדוגמא בתנ"ך, איזה ציון היה לך?

מרואינת: תנ"ך היה לי 80-75, כל הציונים שלי היו 80-85-90, אבל זה רק עזר לי התוספת, כי זה

קבוצות יותר קטנות שהיינו יושבים ולומדים ביחד עם אותם מורים עם אותם הכול.

מראינת: היו לך גם תחומים חלשים יותר? או שהכול היו 80-90?

מרואינת: לא, היו חלשים, נגיד לשון ותנ"ך, כן התקשיתי, לשון גם כשהיינו יושבים פשוט קפצתי.

מראינת: מה זה התקשיתי, מה זה בציונים?

מרואינת: התחלתי בשישים בכיתה י', האמת שזה מאוד עזר לי,

מראינת: כן? כי סיימת עם?

מרואינת: 85-90, שניהם, וזה אותה מורה, זה יותר נוח.

מראינת: אותה מורה ממת, מלפני י'?

מרואינת: מלפני י'.

כבר בדבריה של הבוגרת האחרונה, ניתן לראות כי למרות תפיסתה את ציוניה בתקופת טרום

התכנית כטובים, היא קושרת בין התכנית עצמה לבין העלייה בהישגיה בשנים שלאחר מכן. על

תרומה זו נדון בחלק הבא.

התכנית סייעה להצלחה בבגרות?

בדומה לתיאור המגוון של תקופת טרום ההשתתפות בתכנית, חלוקים ביניהם בוגרי התכנית אף

בנוגע למידת השפעתה של תכנית "שבע" על הישגיהם בבחינות הבגרות. מצד אחד, ישנם בוגרים

המצהירים כי "אם לא הייתי משתתפת בתכנית לא הייתי עושה בגרות", "התכנית עזרה לי מאד

בבגרות" או "זה עזר לי מאוד לעבור את התקופה הזאת כי היא הייתה קצת קשה לי, כי לא כל כך

אהבתי ללמוד, זה כן היה עוזר, משהו אחר". הם מדגישים כי חל שיפור ניכר בציוניהם כתוצאה

מהשתתפותם בתכנית "שבע", היות והתכנית גרמה להם להופיע לשיעורים כסדרם והמריצה

אותם להשקיע בלימודים, או בקולה של בוגרת מאזור הצפון, "[זו] הייתה תקופה שבה התחלתי

לקחת את עצמי יותר בידיים, הייתי גם באה ולומדת יותר, לא הייתי יוצאת החוצה, לא יושבת בחוץ, הייתי נכנסת יותר לקטע הלימודי". והיא מוסיפה ואומרת :

בגלל [התכנית] גם עשיתי את הכמה יחידות האלה, אחרת לא הייתי עושה כלום בלי התכנית בעצם התכנית נתפסת כמי שסייעה לתלמידים להתמודד בהצלחה עם הדרישות הלימודיות והחברתיות בעולמם, כפי שמראים הקטעים הבאים :

מראינת : אבל את אומרת שעברת שינוי בעקבות התכנית?

מראינת : עברתי מבחינה נפשית, מבחינת חשיבה, מבחינה לימודית גם.

מראינת : את אומרת שאת משפרת בגרויות, עושה בגרויות?

מראינת : אני עכשיו עושה.

מראינת : זה משהו שהיית עושה אם לא היית בתכנית?

מראינת : אני לא חושבת.

מראינת : זהו, זה הקטע?

מראינת : אני לא חושבת שהיה לי ראש לחשוב על זה בכלל (סטודנטית, מחוז צפון).

בוגרת אחרת, חיילת מאזור הצפון, מרחיבה את היריעה על תרומתה של התכנית להצלחתה וקושרת בין מצבה בתקופת טרום התכנית לבין מצבה לאחר סיומה :

מראינת : תגידי, ומה את יכולה לספר לי על התכנית?

מראינת : על התכנית אני יכולה לספר לך שהתחלתי בכיתה שלא הכי רציתי להיות בכיתה הזאת, כיתה של את יודעת, לא לומדים בכלל, ובקושי יש שעות במערכת, ופתאום הכניסו לנו את הפרויקט הזה. זה היה כמו אור בשביל מישהו שכן רוצה ללמוד. זה פתח לנו, את יודעת, אפשרות לעשות יותר בגרויות, הקורס צילום הזה שיש לנו.

מראינת : איך זה עזר לכם באמת לעשות יותר בגרויות?

מראינת : הוסיפו לנו, לא עשינו בגרות מלאה, כאילו נתנו לנו כמה שיותר יחידות לעשות. הוסיפו לנו דרך התכנית את האפשרות.

ובמקום אחר בריאיון היא מדגישה כי "אני חושבת שהייתה לי את ההזדמנות הזו ללמוד וכאילו אני מצטערת על זה שלא יכולתי להשלים את כל הבגרויות ועכשיו ייקח לי שנה שלמה פשוט לשבת וללמוד, לחזור לספסל הלימודים במקום להמשיך למה שאני רוצה ללמוד". ואכן, שאיפתה של הדוברת היא ללמוד חינוך מיוחד במכללה או באוניברסיטה, שאיפה העשויה להתגשם, לדידה, בשל השתתפותה בתכנית "שבע" והצלחתה לצבור מספר רב של נקודות לבגרות. בוגר אחר של התכנית, חייל מאזור המרכז, חידד את תרומתה של התכנית להצלחתו בבגרות :

...פעם הייתי גם ילד מאוד בעייתי באופי שלי כי הייתי מסתבך הרבה במכות, ודברים כאלה, אבל בסופו של דבר, התכנית שכבר התחלנו לדבר יותר על היציאה לאזרחות והשירות הצבאי והכל, כי זה היה באמצע י"ב כזה והבנתי שזהו נגמרו השטויות והחוסר אחריות של הילדות וצריך לחשוב על החיים.

מראינת : יש לך בגרות מלאה היום?

מראינת : מלאה פלוס שתיים חשבונות.

ובהמשך שואלת אותו המראינת האם התכנית עזרה לו ולחבריו לגשת לבגרות, והוא עונה ללא היסוס : "כן, זה הרבה בזכות התכנית, הרבה, במיוחד במקצוע של לשון, הרבה בזכות התכנית", ומפרט :

...עברתי [שינוי בגלל השתתפותי בתכנית], בין אם זה ברצינות שלי ללמודים, לחיים עצמם, וגם
הבגרות עצמה, אני מאוד השתקפות של התכנית הזאת, באמת, הבגרות שיש לי היום זה הודות
לתכנית.

מצד שני, חשוב לציין, כי מספר בוגרים לא קשרו בין התכנית לבין הישגיהם בלימודים ובבחינות
הבגרות. לדידם, הצלחתם נובעת מהשקעתם היות ותמיד רצו לגשת לבגרות, ואילו התכנית איננה
מוצגת כמקור שדחף אותם לעשות כן. ברם, אחדים מהם גורסים כי חבריהם לכיתה לא היו
מצליחים בבחינות הבגרות ללא השתתפותם בבגרות כפי שעולה מהקטעים הבאים:

מראינת: ...תגיד, יש איזה שיפור בהישגים הלימודיים שלך בגלל התכנית?

מרואיין: הישגים לימודים? לא נראה לי.

מראינת: ...אתה אומר שזה תרם במובן של ביטחון עצמי ודימוי עצמי ולא במובן של ההישגים
הלימודיים?

מרואיין: כן, כי לא הייתי, לימודים זה לא משהו שמשך אותי את האמת, הייתי נכנס לשיעור
ומקשיב אבל לא...

מראינת: אוקי, אתה ניגשת לבחינות הבגרות?

מרואיין: כן, ברור!

מראינת: ועשית?

מרואיין: כן, לשון לא ניגשתי, כי הייתי ממש חלש בלשון, אבל מתמטיקה ואנגלית ניגשתי. זה כן
עשיתי, כי בתחומים האלה הייתי בסדר.

מראינת: וזה בזכות התכנית, ניגשתי?

מרואיין: האמת שאני לא זוכר, אני לא רוצה להגיד סתם (חייל, אזור הצפון).

מראינת: את רצית לגשת לבחינות הבגרות לפני התכנית?

מרואינת: כן.

מראינת: תמיד רצית לגשת?

מרואינת: כן.

מראינת: ובעקבות התכנית זה עזר לך יותר לגשת לבחינות? חיזק אותך?

מרואינת: אממ לא. זה רציתי מלכתחילה, זה לא בא עם התכנית (חיילת, אזור המרכז)

יחד עם זאת, בוגר אחד הרהר בקול לגבי תרומת התכנית וציין כי למרות השפעתה המועטה על
רצונו להצליח בלימודים, הרי התגבורים והליווי האישי של המנחה גרמו לכך "שדברים הסתדרו
לי בראש שאל הבנתי במהלך השיעור... זה הכול עוזר".

פיתוח שאיפות ללימודים גבוהים

למרבה השמחה, קושרים חלק ניכר מהמרואינים בין השתתפותם בתכנית לבין רצונם ללמוד
במערכת ההשכלה הגבוהה בשנים הקרובות. לשאלה האם הם חושבים על לימודים גבוהים באופן
שונה ממה שחשבו במהלך שנותיהם בבית הספר העל יסודי משיבים רבים מהם בכך מוחלט; הם
מדגישים כי לימודים גבוהים מצטיירים בעיניהם כדבר הטבעי והנכון לעשות בגילם הצעיר,
בעיקר בגלל שהשלימו בגרות או עברו בהצלחה מבחני בגרות רבים והם נדרשים להשלים

במקצועות מעטים בלבד. הדיאלוג הבא בין המראיינת לחייל מאזור הצפון ממחיש את השפעת התכנית על עיצוב תפיסותיהם כלפי הלימודים הגבוהים באקדמיה:

מראיינת: אתה רוצה ללמוד בהמשך משהו? אוניברסיטה או מכללה?

מראיינן: כן, בגלל זה אני רוצה להשלים בגרויות.

מראיינת: מה אתה רוצה ללמוד?

מראיינן 3: כרגע אין לי משהו ספציפי.

מראיינת: ...אוקי ואתה חושב שאם לא היית בתוכנית, התכניות שלך היו אחרות?

מראיינן 3: כן.

מראיינת: מה היית, לאיזה כיוון היית הולך? אם היית בכיתה רגילה?

מראיינן 3: אם הייתי בכיתה רגילה, הייתי נשאר בכיתה של הבעייתיים אצלנו, לא הייתי רואה את

עצמי מתקדם יותר מידי, מסיים את השלוש שנים, נכנס לאיזה שהיא עבודה ונתקע שם.

בוגרים אחרים מציינים כי היו רוצים ללמוד אדריכלות, קרימינולוגיה, פסיכולוגיה, ומקצועות אחרים וקושרים בין דבריו של מנחה התכנית (בו נדון עוד בהמשך), לבין רצונם ללמוד מקצוע

ספציפי. מספרת על כך סטודנטית מאזור הצפון הלומדת במכינה קדם אקדמית:

...קרימינולוגיה, זה היה הדבר הראשון שתמיד רציתי ללמוד... זה מעניין אותי, המשטרה, ולחפור על

דברים ולחקור.

מראיינת: ... זה משהו שהתחלת לחשוב עליו בתכנית או משהו?

מראיינת: קרימינולוגיה תמיד רציתי, וגם כי איציק (המנחה) למד קרימינולוגיה אז אמרתי יאללה

אני רוצה גם.

מראיינת: את חושבת שאם לא היית משתתפת בתכנית הזאת היית חושבת אחרת היום, היית רוצה

ללמוד היום?

מראיינת: ברור שיכול להיות שלא היה כמעט כלום.

מראיינת: איפה היית היום בלי התכנית.

מראיינת: עובדת, רגיל.

מראיינת: לא משלימה בגרויות? עובדת רגיל?

מראיינת: לא משלימה בגרויות. פשוט קינאתי, מה זה קינאתי, הערצתי אותו שהוא בן אדם שהוא

לומד כל כך הרבה, כאילו הוא גם סיפר לי שגם לו יש בעיה ויש לו כל מיני בעיות לימוד וכאלה והוא

לומד. והוא לומד כל כך הרבה אז כאילו, למה שאני לא אלמד.

דבריה המרגשים ממחישים את תרומת התכנית להתפתחותה האישית ולהחלטתה להמשיך וללמוד. בדומה לה, בוגר, עתודאי מאזור המרכז, מציין כי אלמלא השתתפותו בתכנית "רוב

הסיכויים שהייתי הולך להעלות פרופיל, מנסה להגיע לקרבי, תשעים אחוז שלא [הייתי הולך לכיוון העתודה], וחייל מאזור הצפון מציין במפורש כי "אני חושב [היום] על ללמוד, שלא הייתי

חושב על זה בלי התכנית... להשלים בגרויות, מכללה, אוניברסיטה". לשאלת החוקרת מה ברצונו ללמוד הוא עונה: "האמת חשבתי על הנדסת בניין", ומפרט את הסיבות שהביאו אותו להחלטה

להמשיך וללמוד לימודים גבוהים:

בתכנית הבנתי שגם לא שלומדים אפשר להצליח, גם בלי ללמוד אפשר להצליח. אז כאילו אני

בתכנית הבנתי שמי שלא לומד אם אתה לא יודע איך תצליח, אם אתה לא תלמד איך תצליח, גם מי

שהצליח בלי ללמוד הוא בעצם למד עוד לפני שהוא הצליח.

מרואינים אחרים סבורים, כי אלמלא השתתפותם בתכנית היו קרוב לוודאי רחוקים היום מקבלת תעודת הבגרות וכפועל יוצא מכך, היו ממשיכים לשוק העבודה מיד לאחר הצבא ועוסקים במקצועות צווארון כחול, או פותחים עסק משלהם. יחד עם זאת, שתי בוגרות, אחת מאזור הצפון והשנייה מאזור המרכז, ציינו כי עדיין לא החליטו האם להמשיך וללמוד במכללה ואם כן באיזה תחום לימודים. הסיבות לכך היו הרצון להינשא, לנסוע לטיול בחו"ל או אפילו להמשיך בשירות קבע. אחת מהן הדגישה כי בכל מקרה, היא תרצה להמשיך וללמוד אך אינה חשה בשלה להחליט על כך בתקופת ביצוע הריאיון עמה. בוגרת העובדת למחייתה, לאחר שירות לאומי, דווקא רצתה להמשיך בלימודים מקצועיים וללמוד הנהלת חשבונות, אך היא אינה יכולה לציין את מידת ההשפעה של השתתפותה בתכנית על רצונה זה. היא מצטרפת לבוגרי התכנית אשר אינם ממשיכים ללמוד, אלא מתכוונים להתגייס למשטרה או ללמוד בקורס לפתיחת עסק עצמאי.

חיזוק מיומנויות אישיות שונות

מרבית הבוגרים היו תמימי דעים לגבי תרומתה המשמעותית של תכנית "שבע" לחיזוק מיומנויות אישיות וחברתיות של המשתתפים בה כגון: רכישת ידע רב, בניית עצמי מחוזק, חיזוק המסוגלות העצמית של הצעיר, קבלת אחריות, והתנהגות בין אישית בקבוצה חברתית.

ברמה הבסיסית ביותר, הבוגרים חשים כי רכשו ידע עיוני וטכני רב במהלך לימודיהם בתכנית בנושאים חברתיים וציבוריים כדוגמת סכנת האלכוהול, הסמים, או האלימות, ולמדו מיומנויות בסיסיות הנחוצות לאדם בחייו הבוגרים כגון, כיצד להיזהר מהיגררות לאלימות או כיצד להימנע מהתמכרות לסמים ולאכזוהול. אחרים מספרים על קורס צילום שקיבלו במסגרת התכנית כפי שמתאר בוגר התכנית, חייל, מאזור הצפון:

מראינת: אבל מה שקיבלתם בתכנית זה עזר לכם?

מרואיין: ברור. אני הייתי צלם בית ספר, פיתחתי אפילו תמונה, צילמתי תמונה שזכתה בהרבה מאוד תחרויות של צילום ותמונה של שפירית, ורצו להציע אותה לנשיונל ג'אוגרפיק, כמעט קיבלו אותה שם בתחרות.

מראינת: וזה בזכות הצילום?

מרואיין: כן, כל מה שלמדנו שם.

למעשה, הידע שרכשו התלמידים בתכנית נתפס כידע יישומי המסייע להתמודד עם החיים "שלאחר בית הספר", כפי שניסחה זאת אחת המרואינות, חיילת מאזור המרכז.

בוגרים רבים קשרו בין השתתפותם בתכנית לבין חיזוק ביטחונם העצמי והעצמתם האישית, בעיקר באמצעות השיחות שקיימו עם המנחה-מלווה, כפי שעולה מהדיאלוגים הבאים:

מראינת: תגידי ומה הייתה הבעיה עם העברית?

מרואינת: פשוט לא הייתי מבינה טקסטים כל כך טוב, ואז בגלל שהיינו מדברים בקבוצה, והכל אז זה כאילו יותר הקו מחשבה שלי השתנה.

מראינת: מה זאת אומרת מדברים בקבוצה?

מרואינת: מדברים על נושאים, הביטחון העצמי עלה והכל.

מראינת: אה, בשיחות עם המנחה?

מרואינת: כן.

מראינת: אז איך זה עזר לך?

מרואינת: הייתי טיפה בן אדם ביישן כי בכיתה לא הסתדרתי עם כל מיני אנשים. ואז, עם הזמן הכריחו אותנו לדבר, ואז לאט, לאט הביטחון העצמי שלי עלה והתחלתי לדבר איתם וזהו.

מראינת: אה יפה מאוד, ואיך עוד זה עזר?

מרואינת: את יודעת, את נפתחת, את מתחילה לדבר עם אנשים בראיונות. נגיד, אם שואלים אותך כל מיני שאלות את מבינה... (חיילת, אזור המרכז).

השפעה דומה של התכנית חוותה בוגרת אחרת המתגוררת באזור הצפון:

מראינת: אוקי, עברת איזה שהוא שינוי בעקבות ההשתתפות בתכנית?

מרואינת: נתן לי קצת יותר בטחון, לדבר, זה כן, לדבר בקבוצה, זה סוג של בטחון. בהתחלה הייתי מתביישת לא הייתי מדברת, התחלתי לדבר.

מראינת: ...את זוכרת איך זה התחיל?

מרואינת: אני לא זוכרת, הכול קרה, זה היה כדור כזה שהוא מעביר, כל אחד שמקבל מספר משהו על זה. ואני כל הזמן תעבירו, תעבירו ואחר כך הייתי מתחילה לספר, כל פעם משהו... הייתי יותר סגורה [בעבר].

הפעילות, המעודדת אותם להיפתח ולדבר בקבוצת התלמידים, וכפועל יוצא, מגדילה את ביטחונם העצמי, מיוחסת לקבוצת ההנחיה בה נדון בהמשך, כפי שעולה מדבריה של אחת הבוגרות, סטודנטית מאזור הצפון, המציינת כי מה שתרם להצלחה "זה הקבוצה הזאת, הקבוצה הזו שכל אחד נפתח... שהרגשתי בטוחה לבוא לשם ולדבר, לספר, לקבל עצות ותמיכה, אם זה כאילו מכל הכיתה או מאיזיק באופן אישי. זה ממש נתן לי ביטחון".

לתחושת הביטחון העצמי מתלווה אצל בוגרים אחדים תחושה של עצמי מחוזק יותר, שאינו חושש מכישלונות ויכול להפגין אסרטיביות מעת לעת:

...זה בדיוק הזה שאני היום אני לא חושבת על כישלון אני פשוט הולכת ועושה. כשנכנסתי למכללה זה כאילו, וואו, התחלתי ללמוד כל יום משמונה עד שלוש בערך, סמסטר שני כבר היה לי משמונה עד חמש, והרגשתי שכאילו, וואו אני לא עומדת בזה. שנתיים לא למדתי עכשיו, הייתי בצבא, איך אני עושה את זה. פשוט בגלל שכבר עשיתי את הצעד הזה אני לא חוזרת אחורה. אני רק צריכה לעשות את הצעד הזה.

מראינת: מה עזר לך?

מרואינת: עזר לי שלמדתי לא להסתכל על הכישלון. לא אני לא אצליח, זה לא בשבילי, וכאלה. פשוט נכנסתי לשם והיום אני כבר רגילה. אני רגילה לשעות האלה, ללמוד כל כך הרבה, אני רגילה להיות כל הזמן להתמודד עם רעש בכיתה ולהתמקד בשלי.

מראינת: אז את מרגישה שקיבלת כלים שעוזרים לך היום להתמודד?

מרואינת: כן, קודם כל היום אני מאוד מאמינה בעצמי, ואם יש לי רגעים שאני לא, לא מאה אחוז מאמינה בעצמי, אז אני פשוט מתקשרת. אני מתקשרת לאיזיק הוא מוציא לי את זה בשנייה את כל החששות האלה, לא יודעת איך הוא... איך הוא מכיר אותי עד כדי כך, שבמשפט אחד הוא יכול... (סטודנטית, אזור הצפון)

בוגרים אחרים מדגישים כי למדו להיות אסרטיביים באמצעות סימולציות של ריאיון עבודה, מפגש בין חברים, גיוס לצבא וכדומה, שסייעו לתלמידים בתכנית להבין טוב יותר את עצמם

ולאמץ מיומנויות מגוונות הנחוצות להתמודדות עם מצבי לחץ, דוגמת נשימות ארוכות ומרגיעות, או דרכי חשיבה במצבי לחץ.

למעשה, מדווחים מרבית הבוגרים על חיזוק מסוגלותם העצמית, קרי האמונה כי ביכולתם להצליח בחיים במרבית התחומים בהם יחפצו, כתוצאה מהשתתפותם בתכנית, ובעיקר מהאינטראקציות בינם לבין המנחה האישי בתכנית (בסדנאות ובשיחות אישיות). המנחה מוצג בדבריהם כמי שעודד אותם להיפתח ולבטא את רגשותיהם ואת עצמיותם וכמי שמאיץ בהם לנסות דברים חדשים ללא מורא ופחד, או כפי שניסחה זאת אחת הבוגרות, חיילת מאזור הצפון, "במהלך הבית ספר תמיד היה לנו [עם איציק] פעם או פעמיים בשבוע מפגשים אתו שאת יודעת, ממש העצימו... הוא תמיד נתן לנו להסתכל על מה שיש, מה שיש ואף פעם לא על מה שאין... דיבר אתנו על החיים..." בוגרים אחרים מחדדים את המסרים שקיבלו מהמנחה וממוריהם אשר הובילו לחיזוק מסוגלותם העצמית:

מראינת: אז מה היה בתכנית, תגדיר לי, שעזר לך להצליח?

מרואיין: פתאום הבנתי שבאמת אני יכול להצליח.

מראינת: מתי זה קרה?

מרואיין: באמצע התכנית, ב"א.

מראינת: אתה זוכר מתי נפל האסימון?

מרואיין: ב"א פחות או יותר.

מראינת: היה שם איזה משהו, איזה שיחה, איזה שיעור מיוחד?

מרואיין: לא הייתי אמור... פתאום הולך לבגרויות לפני הפרויקט בכלל...

מראינת: איך העזת פתאום ללכת, מה היה שם שחיזק אותך כל כך?

מרואיין: התמיכה מהפרויקט, מהתכנית, שזה קטן עלינו, שאנחנו יכולים להצליח, שיש לנו את האפשרות להצליח. הייתי רואה באמת, קל לי, אני יודע את החומר, אני יודע מה אני עושה, ואמרתי יאללה אני עושה. ב"א השתנה לי הראש, לפני זה לא חשבתי שאעשה את הבגרויות. ואז אמרתי אני אנסה לעשות, אנסה להתקדם. והתחלתי לחשוב יותר על העתיד, מה שלא היה לי לפני זה. הייתי חושב רק על אותו הרגע... (חייל, אזור הצפון).

מראינת: והתכנית עזרה לך באיזה שהוא אופן להעלות הישגים?

מרואינת: ברור, כאילו, נתנו לנו תחושה שאנחנו כן יכולים ואם יש לך טיפת רצון וטיפת יכולת אתה יכול לעשות הכול, את צריכה להתאמץ בשביל להגיע לאן שאת רוצה להגיע... זה שינה את כל התפיסה שלי בעצם... אם פעם הייתי אומרת, ואיי איזה קשה זה אני לא מסוגלת, הפרויקט הזה גרם לי לחשוב שאני כן יכולה, שאין דבר העומד בפני הרצון, צריך רק רצון. קודם לא היה לי רצון וזה מה שהשתנה בעצם, שהגיע הרצון (חיילת, אזור הצפון).

מדבריהם של המרואינים עולה בחוזקה השפעתו של הערך "כל אחד יכול" שהוטמע בהם במהלך התכנית באמצעות הרצאות, סדנאות, משחקי סימולציה, שיחות אישיות, דמיון מודרך, משחקי תפקידים, עידוד, תמיכה, וכיוצא בזה, המגביר את ביטחונם העצמי ואת תחושת מסוגלותם האישית. הבוגרים חוזרים על צמד המילים "לא לוותר" אותם שמעו מהמנחה וממוריהם כאחד, הגורמים להחלטתם להתמיד בלימודיהם ולא לוותר על בחינות הבגרות, למרות הקשיים הרבים

שעמדו בפניהם. קישור מעניין בין מעשיו של המנחה לשינוי במושג העצמי של התלמיד אנו מקבלים מבוגר רפלקטיבי במיוחד, חייל מאזור הצפון, המנסה להסביר מדוע התכנית שיפרה את הישגיו:

בסופו של דבר כשאתה נמצא במקום חס שמנסה לעזור לך, אתה לא יכול לא להחזיר, כי בסופו של דבר [המנחה] מצפה ממך לדברים גבוהים, כי בסופו של דבר הוא נותן לך את היד ואם אתה לא לוקח אותה אז הוא לא מרגיש כל כך כיף, הוא לא מרגיש שהוא עשה את הדרך הנכונה. אני חושב שהפרויקט נתן לך את היד החמה הזאת אז אתה לא יכול שלא לתת להם את הציפייה שהם מצפים לה, או את הרף הגבוה יותר. לעלות מעבר לרף שלהם ולתת להם יותר... בוגר אחר, עתודאי מאזור המרכז, היה חד יותר לגבי תרומתו של המנחה לחיזוק העצמי שלו. לשאלת המראיינת, האם הוא מרגיש איזה שהוא עבר בעקבות השתתפותו בתכנית הוא עונה בהחלטיות:

כן, אני חושב שהוא (המנחה) נתן לי להרגיש כאילו אם אני באמת רוצה אני יכול להצליח... שאני יכול להגיע למקומות שאני לא חשבתי שאני אגיע אליהם. למרבה השמחה, מספרים הבוגרים כי התכנית הובילה אותם לשאוף להצליח במגוון של תחומים בחיים, כולל במשפחתם, בצבא, בלימודי התיאוריה בנהיגה, ובלימודים הגבוהים, מתוך אמונה כי לאחר שהצליחו בבחינות הבגרות (גם אם בחלקן בלבד) הם מסוגלים להתמודד בהצלחה עם אתגרים רבים בחיים. בנוסף, אחדים מהבוגרים חשים כי התכנית סייעה להתבגרותם האישית ובעיקר ליכולתם לקחת אחריות על חייהם ועל עתידם, ואף אצל אחד מהם, מפקד שאינו קצין בצבא, על חיילים הכפופים לו. חלקם מתארים את עצמם כמי שלא הגיעו לשיעורים, לא יכלו לקום בבוקר לבית ספר, ואף לא חשבו ללכת לצבא טרם כניסתם לתכנית. למעשה, אלמלא כניסתם לתכנית הם היו ממשיכים, קרוב לוודאי, בדרכם זו עוד מספר שנים כפי שעולה מהקולות הבאים:

מראיינת: ואם לא הייתה התוכנית אתה חושב שהיית מתנהג אחרת, היית מוותר לעצמך אולי?
מראייני: אני חושב שאם לא הייתה התוכנית לא הייתי מחזיק מעמד בצבא.
מראיינת: באמת? כי?
מראייני: כי לא היה לי את האופי להתעסק במשהו יותר מידי ולהמשיך עם זה הלאה. אם משהו לא היה נראה לי טוב באותו רגע הייתי קם ועוזב. עכשיו יש משהו שקשה לי אני עוד יותר מנסה להצליח (חייל, אזור הצפון).

מראיינת: מה היה בתכנית שעזר לך,
מראייני: התכנית שנכנסתי אליה מבחינתי זה היה הדבר הכי טוב שיכל לקרות לי בבית ספר. אני יכול להגיד לך.
מראיינת: למה זה הדבר הכי טוב שקרה?
מראייני: אם לא הייתה לי את המסגרת הזאת אני לא הייתי אותו בן אדם, הייתי ממשיך לשבת בחוץ, הייתי ממשיך לעשות שטויות...אני הייתי אחד שיושב תמיד בחוץ, עזבי שהייתי הכי טוב בספורט, שברתי שיאים בבית ספר. בלימודים עצמם אני לא הייתי כל כך מתחבר, לא הייתי אהוב

על המורים, הייתי מאלה שיורקים טפו טפו על התלמידים, האלה שמנסים תמיד להצחיק לא הייתי ילד כל כך טוב... (חייל, אזור המרכז).

מיומנות משמעותית נוספת שרכשו בוגרי התכנית (בהתאם לתפיסתם) נוגעת ביכולת בין אישית בקבוצה ובחברה. המרואיינים מדגישים את חשיבותה של קבוצת המשתתפים בתכנית, בה חוו יחדיו את הפעולות השונות שמציעה התכנית (דוגמת סדנאות, תגבורים, טיולים) ובתוכה יצרו קשרים חברתיים ענפים. הפעולות הקבוצתיות מוצגות ככאלה שחיברו בין תלמידי הכיתה, חיבור שחזק את הלכידות הקבוצתית ויצר, כפועל יוצא, אקלים תומך למידה, כפי שעולה מהקולות הבאים:

היינו יושבים במעגלים עושים כל מיני פעילויות, או שכל אחד מספר איך עבר לו השבוע כל הזמן. איך עבר השבוע וככה אנחנו לומדים איך עבר השבוע גם לאנשים שאנחנו לא איתם כל כך בקשר, אבל זה כיף לדעת דברים, שאולי ככה הוא לא היה מרגיש בנוח לספר (חיילת, אזור המרכז).

...ותמיד [התכנית] חיבר[ה] אותנו אחד עם השני... [כשסיימנו את הלימודים אמרנו, תראו איך אנחנו מחוברים לא ייענו ככה, בתכליס. בלימודים עצמם זה היה ממש כיף כי היינו כולם ביחד, צוחקים, ותמיד נהנים...ויש לי גם אח תאום שהוא גם היה בכיתה הזאת...[התכנית] חיברה אותנו...זה מחבר כי בסופו של דבר אתה רואה את הבן אדם האמיתי, אני בטוח שזה היה גם מהצד שלו, ואתה מבין עד כמה אתה אוהב את הבן אדם (חייל, אזור הצפון).

באווירה בטוחה ונעימה למדו התלמידים, במישרין ובעקיפין, מיומנויות בין-אישיות מגוונות כגון, יצירת אמון בין אנשים, פתיחות, דרכים להכרת האחר, הקשבה, התמודדות עם לחצים חברתיים, אשר תרמו לחלק מהבוגרים לרכוש חברים וחברות חדשים וליישב מחלוקות עם הוריהם ובני משפחתם בדרכים קונסטרוקטיביות ורגועות. שני בוגרים מהצפון, חיילים בעת ביצוע הריאיון, תיארו בפירוט רב את השפעת התכנית על עיצוב מיומנויותיהם החברתיות המסייע להם בעת שירותם הצבאי:

בעיקרון, כל מה שהתחלנו שם בכיתה מאוד עזר לי. יש משם דברים שאני לוקח עד עכשיו [כמו] תפקוד תחת לחץ, איך לדבר עם אנשים, נגיד עכשיו אני בסדנת משתחררים, אני הולך אז בעיקרון אותם קבוצות, עושים שם קבוצות וזה. אני נזכר בדברים שלמדתי בתיכון ואנשים בשוק שם איך אני, ואיך אני מצליח... נגיד מה שהכי מאוד עזר לי, זה מודל "אפרת"... אמירה, פירוט, תגובה ורגש. למשל רגש ותגובה, למשל כאילו אם אני רואה אותך ברחוב, ואני אומר לך שלום, ואת ממשיכה ללכת ואני כולי עם פדיחה ואני אומר לעצמי "מה?! זה פעם אחרונה שאני אומר לה שלום, או מצד שני אני יכול להגיד, לא, היא לא ראתה, או שאולי קורה לה משהו והיא ממהרת, כל מיני דברים כאלה. זה עוזר.

מראיית: זה משהו שקורה בחיים? כל מיני דברים שאתה מתמודד איתם באמצעות דברים שלמדת בתכנית?

מרואיין: כן, ברור, זה מאוד עוזר לי הקטע הזה של מודל "אפרת". זה באמת קרה לי נגיד עם החבר'ה וככה לפעמים הצלחתי לפתור קצת בעיות.

מראיית: ...אתה חושב שאם לא היית בתכנית היית חושב אחרת על העתיד? על התכניות לעתיד?

מרואיין: אני אענה לך על כל השאלות האלה בהדגמה לך איך הייתי יושב פעם, איך הייתי יושב ומדבר אתך פעם, איך הייתי יושב פעם. עכשיו, ככה אני יושב אתך כי אני רוצה להסביר לך יותר, אני סגור על מה שאני אומר לך כי אני יודע מה אני רוצה להגיד לך, כי יש לי משהו אחד להגיד לך שזה כל מה שאמרת לך. עכשיו, אני פעם הייתי יושב אתך, לא הייתי יושב פה על כיסאות סתם, הייתי יושב בתנוחה הזאת ככה, ומדבר אתך כאילו בהכי שכונה...הרגליים שלי דבר ראשון לא מכוונות אליך, זה אומר שאני רוצה לעשות משהו אחר.

מראיית: אתה מדבר על שפת גוף?

מרואיין: כן.

מראיית: זה משהו שלמדתם?

מרואיין: למדנו על זה בתכנית.

מראיית: ומה עוד למדתם?

מרואיין: למדנו דבר ראשון שאצל בן אדם אם הרגליים סגורות ככה, אם הידיים שלו ככה, הוא רוצה להקשיב אבל הוא סגור במשהו. עכשיו אם הידיים שלו שלובות אז הוא לא מקשיב לך, הוא עדיין חושב על הדבר שעליו הוא החליט. נגיד, הוא הציע לו משהו ואתה רוצה להציע לו משהו חדש, אז הוא לא יתייחס לזה, הוא סגור לזה, הוא שומע אבל יש הבדל בין לשמוע להקשיב. עכשיו כשבן אדם משקר, אני מניח שאנשים יודעים, זה המצמוץ והבלעת רוק...אני מסתכל יותר על אנשים שבאים אלי ואומרים לי דברים אני מסתכל על זה יותר, זה עזר לי מאוד, מאוד, מבחינת להבין שקר, סליחה, כי בסופו של דבר לא כל מה ששפת הגוף אומרת זה נכון כי יש אנשים שיודעים איך לרמות את זה. עכשיו כשאנשים באים אלייך ומדברים אתך אתה לומד יותר, אתה לומד להכיר יותר את הבן אדם לפי שפת הגוף שלו, כי אתה רואה מסגרת של כמה אנשים שמתנהגים ככה עם שפת הגוף אתה יודע איך להכליל אותה הבן אדם הרביעי באותה צורה, להכליל אותו לאנשים האלו או האלו, זה יותר קל ואתה יודע איך להתייחס לדברים, ומתי להאמין ומתי לא להאמין.

הסדנאות עם המנחה, בהן נדון בהמשך הדו"ח ביתר פירוט, נתפסות על ידי המרואיינים כמי שהכשירו אותם לחייהם כאנשים בוגרים בחברה וציידו אותם בכלים להתמודדות נאותה ואפקטיבית בצבא ובמקום העבודה.

תרומת התכנית לשירות הצבאי

אחת ממטרותיה של תכנית "שבעי" נוגעת בקידום המוטיבציה לשירות צבאי משמעותי בקרב תלמידי התכנית והקלת המעבר מבית הספר לצבא. ואכן, למעט מרואינת אחת שלא התגיסה לצבא מטעמי דת ומסורת (אך הייתה בשירות לאומי), כל המרואיינים שירתו או משרתים בצבא במגוון מרשים של תחומי עיסוק, כראש צוות חימוש של מטוסי קרב, לוחם, לוחמת בקרקל, בוחנת נשקים, מגבניק, כבאית, מוקדנית פניות של חיל הרפואה, ועוד. אחד הבוגרים לומד באוניברסיטה ומתעתד לתרום בשירותו הצבאי למערך המקצועי בתחומו ואף לחתום קבע בעתיד. ברם, הבוגרים חלוקים ביניהם על אודות מידת ההשפעה של התכנית על רצונם לשרת בצבא ועל התפקידים שהם מבצעים בו. כך, הבוגרים מספרים כי הם שוחחו במסגרת התכנית על חשיבות הגיוס לצבא ועל תרומתו של השירות לפרט ולחברה, שיחות שהובילו את חלקם להחליט לשרת שירות משמעותי בצבא כפי שעולה מהקטעים הבאים:

מראיית: אוקי, אתה רצית לשרת בצבא לפני התכנית?

מרואיין : לפני התכנית, אמרתי בסדר, אני אעשה צבא, שלוש שנים, לא אתעסק בזה יותר מידי.
 מראינת : בתכנית דיברו אתך על גיוס לצבא?
 מרואיין : דיברנו על החשיבות לגיוס, למה אנחנו רוצים להתגייס, מה זה יכול לתת לנו, וזהו, וככה התחלתי יותר לחשוב.
 מראינת : זאת אומרת שמהו בתכנית גרם לך לרצות ממש ללכת לצבא, קודם לא חשבת על זה?
 מרואיין : חשבתי על זה, אבל אמרתי אני לא מתעסק בזה יותר מידי, אני מה שיביאו לי יביאו לי גם אם זה גיוב ליד הבית. או שזה אחרי זה כאילו, נכנסתי לזה ורציתי לעשות משהו יותר רציני. בגלל זה רציתי להיות בקרבי. ואז זה יוצר בלגן, ישבתי גם בכלא כשהתגייסתי, כמה פעמים בכלא, בשביל להגיע לשם.
 מראינת : למה?
 מרואיין : כי רציתי לעשות משהו יותר רציני עם עצמי (חייל, אזור הצפון).
 מראינת : התכנית התעסקה בצבא?
 מרואיין : התכנית עזרה לי להגיע למקום שאני, הייתי, בצנחנים.
 מראינת : בצנחנים?
 מרואיין : אני עדיין בצנחנים...
 מראינת : אז את אומרת דבר אחד שדיברת עליו זה מוכנות לצבא, שזה תרם לך לתחום הזה.
 מראינת : כן תרם מאוד (חייל, אזור הצפון).
 לעומתם, בוגרים אחרים מדגישים כי תמיד רצו לשרת בצבא ולכן פחות הושפעו מהשיחות שהיו בתכנית עם קצינים וחיילים ובתוך הקבוצה בהנחיית המנחה :
 מראינת : אוקי, אז המלווה שלך לצבא לא תרם לגיוס או כן תרם באיזה שהוא אופן?
 מראינת : היה לנו פגישה של כולם ביחד כמה פעמים, אני חושבת, ואז דיברנו והם הסבירו לנו הרבה על הצבא. זה כן. והשאירו מספרי טלפון באופן אישי למקרה שנצטרך משהו, אבל פשוט לא נעזרתי בהם, לא יודעת למה (חיילת, אזור המרכז).
 מראינת : מה גרם לך בעצם ללכת לצבא?
 מראינת : מה זאת אומרת, זה לא היה קשור לפרויקט, אני התאמנתי שנתיים גם במהלך הבית ספר התאמנתי ב"אחרי" אם את יודעת מה זה...זה כושר, זה נוער מוביל כזה, זה הכנה לצבא כזה, וזה כושר קרבי וכל מיני כאלה.
 מראינת : וזה היה במסגרת התכנית או בלי קשר?
 מראינת : בלי קשר, בגלל זה חשבתי ללכת לאן שהייתי.
 מראינת : משהו בתכנית גרם לך ללכת ליחידה שבה היית?
 מראינת : לא קשור (חיילת, אזור הצפון).
 חשוב לציין כי גם הבוגרים, המדגישים כי התכנית לא השפיעה על החלטתם לשרת שירות צבאי משמעותי, זוכרים את השיחות שקיימו בכיתה עם המנחה ומחנכת הכיתה באשר לחשיבות השירות הצבאי, כפי שממחישים דבריו של בוגר התכנית, חייל מאזור המרכז :
 מראינת : אז רגע, מה אתה זוכר מהשיחות על הצבא שהיו עם יגאל או עם המחנכת?

מראיין : על הרצינות, "עכשיו אתם הולכים להיכנס לשלוש שנים, מה שאיפות שלכם משמה, מה אתם רוצים להשיג", דברים בכיוון הזה, לא על איזה יחידה אתה הולך או על העיסוקים של כל יחידה, יותר על הערך של השירות שלך, מה אתה הולך לעשות, מה הכוונות שלך. תרומה משמעותית של התכנית אותה מציינים מרבית הבוגרים נוגעת דווקא לליווי לו הם זוכים במהלך שירותם הצבאי, הן ממנחה התכנית והן מקצין צה"ל המלווה את החיילים בוגרי התכנית. הקצין מוצג כי שמיעץ לחייל בנבכי הגיוס לצבא ובתהליכי המיון ליחידות השונות. באמצעות נגישותו למידע בצבא הוא יכול לעקוב אחר תהליך התאקלמותו בצבא של בוגר התכנית כפי שמראים הקטעים הבאים :

[תמיד רציתי להיות בקרב] אבל אז ראיתי שיש לי בעיה ברגל ואמרתי, אוקי, גם אם אני אתקבל לזה אני לא אחזיק מעמד שם. אז אני אקח מה שיביאו לי והביאו לי [את] חיל האוויר, את המקצוע הזה. דיברתי עם איציק ועם הקצין [המלווה] והוא הסביר לי פחות או יותר על התפקיד הזה, וגם מה שאמרתי לך התפקיד החדש שלי כראש צוות. אז איציק קישר אותי לבן אדם שעשה את התפקיד הזה. אז הוא הסביר לי וככה התקדמתי הלאה בתוך התפקיד (חייל, אזור הצפון).

היה לי קצין שליווה אותי...קודם כל טלפונים ואפילו הוא היה בטירונות שלי. הוא אמר שהוא לא יגיע והוא הפתיע אותי. אלה הקצינים האלה שעזרו לך כביכול לדעת מה את רוצה לעשות בצבא, לכוון אותך, לתמוך, להיות בקשר ולשאול איך בטירונות, איך בקורס. אני בקורס שלי מאוד סבלתי... (סטודנטית, אזור הצפון).

הבוגרים מספרים כי התייעצו עם מנחה התכנית, איציק, בנושאים שונים שעלו מעת לעת במהלך שירותם הצבאי כגון, אפשרות החתימה על שירות קבע, מעבר ליחידה צבאית אחרת, קשיים עם המפקד, כישלון במבחני כניסה ליחידה מבוקשת, ואף בבעיות רפואיות שצצו במהלך השירות, התייעצויות שתרמו להם רבות ונסחו בהם ביטחון במהלך השירות. אחדים מהם אף הזכירו כי כל חודש הם מקבלים כמאה שקלים כתוספת למשכורתם הצבאית הקטנה וזה מסייע לחלקם לשרוד כלכלית בתקופת הצבא. חייל מאזור הצפון החל דרכו כחייל קרבי הנאלץ לסחוב מאג כבד, אך לאחר מספר חודשים התעלף ועבר לתפקיד תומך לחימה ביחידתו, מעבר שגרם לו לתחושת משבר ומי שסייע לו רבות היה מנחה התכנית, איציק, אשר "אמר לי, אתה עשית את שלך, הצבא לא שווה את הבעיות הפיזיות. הוא אמר לי, אל תמשיך, אין לך מה להילחם על זה, תעשה את השלוש שנים האלה בצבא וזהו".

בטרם נעבור לניתוח מרכיבי התכנית אשר נתפסים כמי שתרמו רבות להתפתחותם האישית והמקצועית של תלמידיה, חשוב לציין כי ישנם בוגרים המדגישים כי יחסיהם עם המורים היו טובים והתנהגותם בכיתה הייתה נאותה עוד בטרם נכנסו לתכנית. שאיפותיהם ללמוד לאחר בית הספר העל יסודי היו טבועות בהם ללא קשר להשתתפותם בתכנית, וכי השינוי שחוו אינו נובע אך ורק מהשתתפותם בתכנית, אלא בעיקר מתהליכי התבגרות טבעיים שחוו, כפי שניתן לראות בדיאלוג בין המראיינת לבוגרת מאזור הצפון העובדת לפרנסתה :

מראיינת : את חושבת היום על לימודים אחרת ממה שחשבת לפני התכנית?
מראיינת : ברור.

מראיינת : מה זה אומר ברור, מה את חושבת היום על הלימודים?

מראינת: שהייתי מורידה את כל מה שלא הלכתי, לא נכנסתי לבית ספר, ולא למדתי ומוחקת את כל התקופה הזאת כדי ללמוד ולעשות בגרויות ובגרות מלאה והכל. מראינת: זה בזכות התוכנית לדעתך?
מראינת: גם, וזה בזכות זה שאת מתבגרת ואת מבינה כמה את צריכה ללמוד ושה חשוב. ולא לשלם כסף.

התכנית נתפסת כמי שתרמה רבות לפיתוח העצמי החברתי של הבוגרים, אך בעיני אחדים מהבוגרים היא נתפסת כמי שהשפיעה פחות מזה על שאיפותיהם הלימודיות ועל שירותם הצבאי. המעניין הוא שניתוח מרכיבי התכנית והשפעתם על הבוגר, מראה כי ההשפעה מגוונת ומורכבת הרבה יותר ממה שמנסים בוגרים אלה להציג. על כך בפרק הבא.

מרכיבי התכנית ותרומתם הפרטיקולרית לבוגר

עד כה עסק הדו"ח בתרומה הרחבה של התכנית ללא התייחסות פרטיקולרית למרכיביה השונים. מדברי הבוגרים אנו למדים רבות על מרכיבים שונים בתכנית, אשר תרמו לצמיחתם האישית ולהצלחתם בלימודים. מרכיבים אלה נקשרים למחויבותם הבלתי נלאית של אנשי צוות התכנית להצלחתם של התלמידים, כפי שעולה מדבריו של בוגר התכנית, חייל מאזור המרכז:

...איכשהו [התכנית] חושפ[ת] אותך לעולם, מלמד[ת] אותך עוד משהו על החיים, עוד משהו פה, משהו פה. אם יש לך אתגר בחיים אז איך, איך להילחם אתו, כאילו, להתמודד אתו. זה היה ממש עוזר, ממש מעניין. הייתי מחכה לזה כל השבוע. שעות נוספות של לשון, מתמטיקה, כל מיני כאלה שהיו לנו במיוחד השנה בגרות אז הגבירו את זה. היה לנו ימי גיבוש עם הכיתה היינו הולכים ונתרמים פתחון לב, והיה ממש כיף כאילו. אני חושב שזה מין פרויקט כזה שיכול להוציא את הפוטנציאל של הילד במקום שהוא ילד ויהיה... יגדל ברחוב, באמת לעזור לו, וזהו כאילו. זה רק עוזר לך.

המחויבות הבלתי נלאית להצלחתו והצמחתו של התלמיד עולה בבהירות וביתר שאת בדבריה של אחת הבוגרות, חיילת מאזור המרכז, המסבירה את הדרכים בהן מסייעת התכנית לתלמידים הלומדים בה להגיע להישגים טובים:

אני חושבת שבאמת יותר בקטע שהם לא מוותרים עליהם. אם רואים למישהו שקשה הם לא מוותרים ועושים טוב אתה לא רוצה ללמוד אל תלמד. זה גם הפרויקט וגם הבית ספר שלמדתי בו. יש לו חלק מאוד גדול בזה. המורים והמנהלים וכולם הם לא מוותרים עלייך, כמו שאימא שלי אומרת שאם הייתי הולכת לבית ספר אחר היא לא יודעת אם הייתי מצליחה לעשות בגרות. כי שמה באמת לא מוותרים עלייך. גם אם קשה לך הם יתנו לך לעשות חצי, אבל שיהיה לך בגרות. הם ייקחו אותך וישבו אתך אחד על אחד, באמת בשביל שיהיה לך בגרות. ואין את זה בכל בית ספר, באמת. אני רואה אצל חברות שלי בבתי ספר אחרים ששמה לא באמת אכפת למורים מי כן יעבור לא יעבור. דוגמא, יש לי מישהו שאני מכירה שהוא לא עושה בגרות. אני משכנעת אותו לעשות את הבגרות, אותנו המורים שכנעו לעשות בגרות ואני משכנעת אותו לעשות בגרות. כאילו זה מאוד בקטע שהם לא מוותרים עלייך פשוט.

הזירות בהן מבטאים צוות התכנית, הכולל את המנחה, המחנך, ומורי הכיתה, את מחויבותם הבלתי נלאית לתלמידים הן הליווי האישי והקבוצתי, שיעורי התגבור והעזר, סיורים, קורס צילום, ופעילויות לגיבוש ולכייף. על כך בעמודים הבאים.

תפקידו המשמעותי של המנחה האישי והקבוצתי

המלווה בתכנית, המכונה המנחה, נתפס כדמות המרכזית ביותר בהשפעתה על בוגרי התכנית, בשל תפקידו ביצירת קשר רגשי עם תלמידיו, התעניינותו הפרו-אקטיבית בחייהם, תמיכתו בתלמיד, והעזרה שהוא מגיש לכל תלמיד במישרין ובעקיפין. מרכזיותו של המנחה משתקפת בקולות הבאים:

מראיין: בשבילי [השיעורים עם איציק] היה כל התוכנית... נגיד היינו יושבים בעיגול כולם, הוא היה מדבר אתנו, מסביר לנו, שיעור לחיים כאלה, היה נותן לנו כל מיני איך להגיד לך את זה... כל מיני כלים כן, איך להתמודד עם דברים, עם החלטות.
מראינת: איך הוא עשה את זה, מה היה שם? איך הוא נתן לך כלים, הוא דיבר?
מראיין: לא, לא דיבר, אלא משחקים כאלה, כל מיני משחקים, שאלות (חייל, אזור הצפון).

מראינת: ... אם היו אומרים לך תבחרי מרכיב אחד, דבר אחד שהוא הכי חשוב בכל הפרויקט...
מראינת: איציק (המנחה). בשבילי איציק, אין ספק... איציק הוא כמו חבר... הוא חבר שמלווה אותי כל החיים ואני בטוחה שזה ימשיך (בוגרת לאחר שירות לאומי, אזור הצפון).
הקשר הנרקם בין המנחה לתלמידיו טומן בחובו רגשות חיוביים רבים המחברים את התלמידים למנחה, מחזקים את אוירת האמון בכיתה, ויוצרים מחויבות רגשית הדדית. ואכן, הבוגרים משתמשים בביטויים רגשיים חיוביים על מנת לתאר את יחסם כלפי המנחה כ"יחסים מעולים אתנו", "היחסים היו סבבה אתנו", "אנחנו אוהבים אותו, מאד אוהבים אותו, כל אחד מאתנו", ו"הרגשתי מאד קרובה למנחה". הסיבות שהובילו ליצירתם של יחסים רגשיים אלה מופיעים בדבריהם של הבוגרים הבאים:

מראיין: משלנו זה אחד שידוע להתחבר לכל אחד, בפן האישי שלו. וזה מה שגרם לנו להצליח להתחבר [למנחים], כי הם באמת משלנו, הכול משלנו, אף פעם לא רבו אתנו תמיד רצו לעזור לנו. זה מה ששינה אותי.
מראיין: אתה זוכר את הרגע שהרגשת שאתה מתחבר?
מראיין: זה היה כל הזמן (חייל, אזור הצפון).

מראינת: ואיך היית מתארת את היחסים בין התלמידים למנחה התוכנית?
מראינת: מעולים. באמת מעולים.
מראינת: תתארי קצת? איך זה קרה שהפכו להיות יחסים מעולים?
מראינת: באיזה גישה בא המדריך! הוא בא בגישה מאוד חברתית וכיפית ואפשר לדבר אתו ואנשים שבחיים שלי לא שמעתי אותם נפתחים בכיתה ומדברים.
מראינת: בזכות מה לדעתך?
מראינת: בזכות הגישה שלו, אני חושבת, איך שהוא בא אלינו איך שהוא הסביר לנו מה הוא רוצה מאתנו, כאילו מבחינת איך להביא את כולם ביחד כי זה היה מאוד קשה והוא הצליח, באמת אני מבינה כמה היה לו קשה כי אנחנו כיתה לא שקטה, אנחנו פלפלים כאלה (חיילת, אזור המרכז)

מראינת: הבנתי. איך היו היחסים בין התלמידים למנחה התכנית?
מראינת: אני חושבת טובים כאילו

מראינת: מה זה טובים, מה זה אומר?

מראינת: האמת שתמיד חיכינו לפגישה אתו, אהבנו אותו מאוד, מאוד חם, מאוד עוזר, כיף לדבר אתו, מרגיש קרוב (חיילת, אזור הצפון).

המנחה מוצג אף כפסיכולוג המדובב את התלמידים לדבר ומקשיב להתלבטויותיהם ולקשייהם בלימודים, בבית, ובחברה:

[המנחה] היה כל כך קרוב אלינו לכיתה שהיינו באים אתו, מתייעצים אתו על היחס שלנו עם המחנכת. הוא היה עוזר לנו, תבואו לפה ונדבר על זה, זה גם משהו (חייל, אזור המרכז).

מיומנויותיו הבין אישיות הגבוהות של המנחה והדרך שבה שוחח עם תלמידים מתבגרים נתפסים ככאלה שיצרו את הקשר הרגשי בינו לבין תלמידיו, או במילותיו של בוגר, חייל מאזור הצפון, "הוא היה יודע איך לדבר אתנו". בוגר אחר, חייל מאזור הצפון, מהלל את בחירתו של איציק, המנחה באזור הצפון, ובטוח "שבחרתם את איציק בפן האישי שלו כי אני בטוח שלא בוחרים אותו לפי היכולות שלו וההישגים שלו בלבד". והוא ממשיך ומפרט:

דבר ראשון, אם יש להם בעיות בבית תמיד הם יוכלו לשתף ויהיה להם את האוזן קשבת שהם יוכלו לדבר אתו שזה הדבר הכי חשוב, הדבר הראשון כי בסופו של דבר אם קשה לך בבית אתה לא תצליח להתייחס ללימודים, כי אתה לא תתייחס ללימודים אלא למה שבבית. ותמיד יש פה בפרויקט את האוזן קשבת הזאת, כי בוחרים את האנשים בקפידה מאוד קפדנית שיכולה לעזור לכל אחד ואחד, לא משנה מה האופי שלו...

הקשרים הרגשיים בין המנחה לבוגרי התכנית ממשיכים אצל חלקם בתקופת השירות הצבאי בה התבצעו הראיונות עמם. המנחה מוצג כמי שמשוחח אתם, שואל לשלומם, מקשיב למצוקותיהם ומצייד אותם בתובנות ובהמלצות מעשיות. התעניינות המובילה לכך שרבים מהמראיינים רואים בו חבר קרוב, אח בוגר, איש אמון, וכיוצא בזה. אחת הבוגרות, סטודנטית במכללה, תיארה את הקשיים שחוותה בעת הטירונות והמשבר שהתלווה לכך, ומדגישה את עזרתו של המנחה (לצד הקצין המלווה) בתקופה זו:

זאת הייתה חוויה. גם הקצין עזר לי, גם איציק עזר לי...אני ואיציק (המנחה) זה טלפון, ככה בטלפון, לא יודעת, שיחות...כמו משפחה. הוא החבר הכי טוב שלי, איציק, באמת, הוא. שיתפתי אותו בדברים שלא שיתפתי אפילו את החבר שלי. ודברים שמשתפים בן אדם שהוא, את מרגישה שהוא אמין, אין לו אינטרס, הוא לא יבגוד בך אף פעם, הוא לא יספר את מה שאת מספרת. זאת לא חברה שאת יודעת שיש לה אינטרס, לפעמים היא מקנאה.

למרות שאחד המראיינים טען כי היו גם תלמידים שלא התחברו אל המנחה ולא שיתפו אותו, כי סברו שהוא אינו מבין אותם, הרי בעיני מרבית הבוגרים המנחה מגלה התעניינות רבה בתלמידים וקשוב מאוד לצורכיהם, הקשבה המהווה את אחד הביטויים לקשר רגשי שנירקם בינם לבינו. במילותיהם של הבוגרים מתואר המנחה כמי "שנתן לנו את היחס הכי חם שאפשר לקבל, תמיד היה מישהו שיקשיב לך, תמיד היה מישהו [בתכנית] שיעזור לך אם את צריכה" (חיילת, אזור הצפון), וכמי שניתן היה לפנות אליו, כפי שעולה מהציטטות הבאות:

איציק [הוא] קוסם...הוא תומך, הוא עוזר, הוא ישב יבכה אתך גם אם צריך, הוא יעזור לך, יתמוך בך. כל שבועיים אם אני לא טועה היה מפגש או שניים, כל חודש הוא היה עושה שיחות

אישיות... יושבים ומדברים איך עבר החודש, איך בקבוצה, והכל בסדר ואם משהו לא טוב אז להגיד, איך בבית, והכל באמת, התחברתי אליו באמת (סטודנטית, אזור הצפון).

...קודם כל המנחה, הוא באמת נותן יחס באמת מיוחד לכל אחד מהפרויקט, כאילו, מתייחס לכולם, ובאמת הבן אדם ממש מדהים. הוא נותן, הוא מקשיב, מייעץ, ואם זה במשך כל השירות הצבאי, שהוא מתקשר ומתעניין ואם אני צריכה משהו, ואני זוכרת שהיה לי איזה משהו עם המפקדים, והוא התקשר ודיבר. ועכשיו הוא עוזר לי ממש לחפש עבודה, הוא עזר לי לבנות קורות חיים, באמת מישוהו שאת צריכה משהו ובאמת יכול לעזור לך, תמיד לייעץ להקשיב, הוא מתקשר הרבה (חיילת, אזור הצפון).

המנחה נתפס כאדם הדואג דאגה כנה לתלמידים, קשוב לצורכיהם ולקשיי היום יום שלהם, ונכון לעזור ולסייע להם בכל עת. יתר על כן, דאגתו אינה באה לידי ביטוי אך ורק בהקשבה לתלמידים אלא בעיקר בהתעניינות פרו-אקטיבית, קרי בשידול התלמידים לשתף אותנו בקשייהם, בביקור בביתם, וביצירת קשר טלפוני קבוע במהלך שירותם הצבאי, על מנת לשאול לשלומם ולהיות אוזן קשבת לרחשי ליבם. אחת המרואיינות, סטודנטית במכללה בצפון, נזכרת בביקורו של המנחה בביתה בתקופה בה חוותה קשיים כלכליים ניכרים :

...הוא ביקר אצלי בבית. אני ואימא שלי עברנו דירה והיה לנו די קשה, המצב הכלכלי, הוא ביקר בבית, הוא, לא יודעת, אני זוכרת שהוא הביא חבילות של אוכל כל שבוע, זה פשוט אני נזכרת בזה, זו הייתה תקופה כל כך קשה [עד] שקשה לי להיזכר בזה. הוא עזר המון, אני לא יודעת מאיפה הוא הביא את הקרטונים האלה, של מקרוני, בשר ואורז. היה שם הכול, כל מה שצריך.

הבוגרים מדגישים את התעניינותו הכנה של המנחה המתקשר אליהם בימי הולדתם, בעת גיוסם לצבא, במהלך הטירונות, בתקופת השיבוץ ליחידות השונות, ולאחר הגיוס. אחדים אף מציינים בהחלטיות כי התועלת העיקרית שהפיקו מהשתתפותם בתכנית היא המשך הקשר עם המנחה : מראינת : מה הרווח העיקרי שלך מהשתתפות בתכנית? תוכלי להצביע על דבר שהוא הרווח העיקרי שלך?

מראינת : שעד היום אני בקשר עם איציק, עד היום. אני לא האמנתי שזה באמת יהיה. חשבת, זהו אני אסיים בית ספר, משתחררת אף אחד לא ישמע ממני פה. בסופו של דבר פשוט עד היום אני בקשר אתו.

מראינת : ביוזמתך?

מראינת : ביוזמתי וגם הוא מתקשר כל הזמן, מה שלומי איך בלימודים ומה עשיתי בסוף. ואם זה בצבא אין שאלות, אין על מה לדבר בכלל, הייתי מתקשרת אליו בוכה, בוא תיקח אותי עכשיו מפה אני לא מסוגלת.

מראינת : כשהיית בצבא? מתי? בקורס, טירונות?

מראינת : טירונות, קורס, סדיר, ותמיד [אמר] תרגיעי, הכול בסדר, כולם עברו את זה. איך הוא בשנייה בשיחה אחת, הוא כאילו מרגיע אותך... (סטודנטית, אזור הצפון).

מראינת : באופן שיגאל (המנחה), זה שעשה אתנו את הקואצינג, אז הוא מתקשר פעם בכמה זמן לשאול מה נשמע מה חדש, איך אני, אם אני צריכה עזרה, מדבר איתי, הכול. מראינת : זה עוזר?

מראיינת : כן, זה כ"ף.

מראיינת : במה זה עוזר?

מראיינת : זה עוזר כי הוא מקשיב וגם נותן עצות

מראיינת : איזה עצות למשל?

מראיינת : איך להתנהג, מה לעשות (חיילת, אזור המרכז).

למעשה, מה שמספק המנחה בשיחותיו עם תלמידי התכנית ובוגריה היא תמיכה רגשית, ייעוץ אישי, וסיוע פרו-אקטיבי במידת הצורך (למשל, סיוע לחייל היושב בכלא, סיוע לחיילת בשיבוץ לתפקיד בצבא). המנחה מוצג כאדם שהשפיע (ועדיין משפיע) על התלמידים והבוגרים בצורה הרבה ביותר בתכנית וכמי שאליו הם יכולים להתקשר כל אימת שהם חשים במצוקה או מתמודדים עם דילמה כלשהי. למשל, אחד הבוגרים, חייל מאזור הצפון, מספר כי התייעץ לאחרונה עם איציק, המנחה, לגבי שירות קבע בצבא, ולדבריו איציק "מייעץ לי, מסתכל כאילו לפני שאני פועל, מסביר לי מה העקרונות, חסרונות בכל דבר, וככה אני גם מקבל את הכלים לדעת מה לעשות, לאן ללכת" ובוגרת אחרת, העובדת לפרנסתה לאחר שירות לאומי, מדגישה כי המנחה הוא "כמו חבר, אבא, בן אדם הכי קרוב שאת יכולה לספר לו והוא לא ישפוט אותך, והוא כן תומך בך, והוא עוזר לך...סתם נגיד, עם החבר, היינו מספרות לו והוא היה עוזר". זאת ועוד, המנחה מוצג כמי שעזר לתלמידים בבעיות אישיות ולימודיות מגוונות :

הייתי בא [אל המנחה] עם בעיות אישיות שלי והוא פשוט עזר לי לפתור אותן...הוא דיבר, כאילו, אמר לי איך להתנהג, איך להגיב. באמת עזר לי. כאילו, הייתה לי בעיה ששלושה חודשים הייתי ממש תקוע עליה (חייל, אזור המרכז).

...היינו פותחים [עם המנחה] את הבעיות שיש לנו עם המורים ספציפית. [הוא] היה עוזר לנו, היה מכוון אותנו איך לדבר איתם, לא יודע, לעשות איזה משהו, אם יש לך בעיה אישית...ואפילו אם יש לך בעיות אישיות, סתם עם החברה בבית, לא יודע מה כל דבר כזה...הוא תמיד נותן עצות (עתודאי, אזור המרכז).

אני עד עכשיו מדבר [עם המנחה]. נגיד יש לי בעיה אני ישר מתקשר אליו, נגיד גם אם מציעים לי משהו, אני מתייעץ עם איציק, ישר מתקשר. גם כשנפרדתי מחברה שלי שנתיים וחצי, בגלל שנפרדנו דברתי עם איציק, הכול, גם כשחיפשתי עבודה הוא עזר לי, בכול...הוא הכי השפיע עליי, גם המחנכת הייתה בסדר אבל... הוא באמת השפיע עלי הכי הרבה, על כולם בעצם (חייל, אזור הצפון).

ניתן לראות כי התלמידים והבוגרים משתפים את המנחה בבעיותיהם האינטימיות (כפרדה מחבר/ה) וזוכים לסיוע, עצה, ותמיכה המקלים על הקושי והחרדה בו הם מצויים (למשל, בעת הגיוס לצבא). שני בוגרים, הראשון חייל מהצפון והשני חייל מהמרכז, היטיבו להסביר את יכולותיו הפדגוגיות והרגשיות של המנחה, המאפשרות לו לסייע ולתמוך בהם בכל עת :

[המנחה] נגע!...זה אומר שלא משנה איזה מצב אני הייתי, הוא תמיד, היה תמיד, כאילו איך אני אסביר את זה, אמר את המילים הנכונות, תמיד חימם את הלב. אני הייתי במצב לא קל, כי הייתי עם פנים נבולות שזה קרה לי פעם בהרבה זמן, לא פעם בהרבה זמן זה קורה לי, והוא תמיד ידע מה להגיד לי כדי להעלות לי את זה למעלה.

את האמת יגאל (המנחה) הוא שפיץ עולם. רק דברים טובים יש לי להגיד עליו; תותח על, כאילו בין היתר גם בשיחות אתו, בן אדם שיש על מה לדבר אתו, הוא מאוד עמוק, הוא מבין את העבודה שלו, הוא יודע לתמוך כשצריך, כאילו, לי אישית היה איזה קטע, סתם קרה איזה משהו ב"ב קרה לי איזה משהו והייתי קצת שבור נפשית מה שנקרא. אז הוא באמת היה בין האנשים שבא איתי ודבר איתי, אז באמת שהוא אחלה גבר. הוא תותח על.

אין ספק שהמנחה מצליח לקשור רגשית את התלמידים והבוגרים אליו, קשר המאפשר לו לצייד אותם בתובנות ובהמלצות לפעולה והופך אותו לדמות התייחסות חיובית בעיניהם. כמו כן, המנחה מעודד את התלמידים להשקיע מאמצים ניכרים בלימודים למען הצלחתם ומעצים את מסוגלותם העצמית, כאשר הערך שהוא מקפיד להדגיש בפניהם הוא "כל אחד יכול", גם מי שסובל מחרדת בחינות, גם מי שחיי במצוקה כלכלית, וגם מי שכועס ועצבני כי לא מקשיבים לו. צורות העידוד בהן הוא משתמש מופיעים בקטעים הבאים:

קודם כל היום אני מאוד מאמינה בעצמי, ואיזיק, ואם יש לי רגעים שאני לא, לא מאה אחוז מאמינה בעצמי, אז אני פשוט מתקשרת. אני מתקשרת לאיזיק הוא מוציא לי את זה בשנייה את כל החששות האלה, לא יודעת איך הוא... הרגשתי את זה כשנכנסתי למכללה, שהוא הכיר אותי, שהוא אמר לי... זה קטן עליך, אני מבין שראית את המערכת נבהלת, וזה מה שמחכה לך אבל את עושה את זה, תראי איך את מתרגלת לזה. והיום אני כאילו, מה זה ללמוד משמונה עד חמש, יש אנשים שלומדים משמונה עד שמונה (סטודנטית, אזור הצפון).

...החוסר ביטחון הזה שיש בי אני לא יכולה, אני אפילו לא אנסה כי אני לא יכולה ו[המנחה] דחף אותי פשוט לבגרויות, תעשי, תעשי, זה לא משנה אם לא תעברי, זה בסדר, אף אחד לא יצקע עליך, פשוט תנסי. ככה סיימתי מתמטיקה וגם אנגלית... הוא פשוט קוסם. הוא פשוט הכניס לי לראש שאם אני לא אצליח זה לא נורא, לא קרה כלום, לא הצלחת, בסדר ניסית. לא יודעת, הכניס בי את הביטחון בזה שגם אם אני לא אעשה יהיה בסדר (חיילת, אזור הצפון).

השיחות האישיות עם יגאל (המנחה) עזרו לי מאוד. היה כיף כאילו לבוא למישהו ולספר לו אז את הכול. זה כמו שאלון, ראיון אישי כזה, שואל אותי על החיים, שואל אותי זה, ואני עונה ואני אומר לו את הבעיה ואז הוא כותב ועוזר לי להתמודד איתה... אמר לי תתקדם הלאה, תהיה אתה, הייתי באיזה נישא אז הוא אמר לי... וואו אני לא זוכר... (חיילת, אזור המרכז).

[המנחה] בן אדם אדיר, איזיק הפך להיות ממש כמו משפחה בשבילי, סוג של אבא, תמיד היה שם לתת את השיחות מוטיבציה האלה. הוא הראה שהוא מאמין בך ממש כדי שתצליחי, ושאתי אוציא את ה"אני לא יכולה ולא יכולה". הוא גרם לי ממש לחשוב שאני כן יכולה. אפשר להגיד אפילו שהוא גרם לי להאמין בעצמי (חיילת, אזור הצפון).

לצד "הטיפים" שנותן המנחה והביטחון שהוא מחדיר בתלמידים (למשל, "אם לא תנסה לא תדע"), הוא מצייד את התלמידים בידע שימושי החשוב לחייהם כבוגרים ומדריך אותם במגוון של נושאים כגון, פיתוח שאיפות קריירה (סדנא בה דנים על מה כל אחד היה רוצה לעשות בחייו), פיתוח מנהיגות אישית, הכנה לצבא (עוסק למשל בהפחתת חרדות מהשירות הצבאי באמצעות מערכים העוסקים בהכרת הצבא), ודרכי למידה אפקטיביות. הבוגרים זוכרים כי המנחה הרבה

ללמדם לאמץ נקודת מבט אופטימית באמרו, כדברי חיילת מאזור המרכז, "תסתכלו על זה באופן שלילי, זה יבוא שלילי, תסתכלו בחיובי זה יבוא בכיף". בוגר אחר, חייל מאזור הצפון, נזכר בשיטת אפר"ת, שפירושה אירוע, פירוש, רגש, תגובה, לדבריו, שאותה לימד המנחה:

מראינת: איך המנחה העשיר את הידע שלך? אתה אומר שהוא שיחק אתכם, דיבר אתכם. מה הוא עשה?

מרואיין: לדוגמא משהו שהוא לימד על מודל מסוים, מודלים בפסיכולוגיה שכאילו...

מראינת: תתאר לי למה אתה מתכוון?

מרואיין: אפר"ת. זה אומר שבעצם כשיש מצב מסוים, אני אגיד לך את הראשי תיבות- אירוע, פירוש, רגש, תגובה. אז, כאילו כל מצב מסוים שאתה נכנס אליו אתה לומד קודם כל לפרש את האירוע, לזהות איזה רגש שנוצר ממנו ואז תגובה. ככה אתה גם לוקח את הדבר בצורה יותר טובה מראינת: אז מה הוא הסביר על זה?

מרואיין: שנגיד עכשיו אני נכנס למצב מסוים, לאירוע, לפני שאני מתחיל לפעול בפזיזות או במרץ, [צריך] לחשב את הדברים, לדעת מה יוצא לי מזה, לפרש את זה, להבין איזה רגש יוצא לי מזה, ואז ככה יוצאת התגובה שלי גם.

ואז המרואיין מספר עד כמה עזרה לו בצבא השיטה שהמנחה לימד:

זה מאוד עזר לי... בהתחלה התגייסתי לקרבי, רציתי להיות ב... שמו אותי ב... אז היו לי קצת בעיות פה ושם, אז עם המודל הזה שהוא לומד אותנו... גם עכשיו, כל דבר שקורה לי אני אומר לעצמי, ישר לפני שאני פועל, אני מכניס את זה לעצמי לראש, וככה אני רואה מה אני מרגיש ולפי זה פועל. בכך מקשר הבוגר בין תרומת התכנית להתפתחותו האישית והמקצועית לבין עבודתו של המנחה. במפגשים השתמש המנחה במגוון של דרכי הוראה ולמידה כפי שמציגים הבוגרים בקטעים הבאים:

[המנחה] בן אדם מדהים, אם זה בקבוצות, הוא היה עושה לנו המון משחקים, אם מנסים לתלות דף על הגב, וכולם, כל הקבוצה תולה על הגב דף, ופשוט מציירים אחד על השני ורושמים דברים. עכשיו, סיימנו את כל המשחק הזה, יושבים בכיסאות ולוקחים את הפתק ועכשיו תתחילו לנחש מה כל אחד רשם על מי. בקיצור היו המון אתגרים... (סטודנטית מאזור הצפון).

...היה פעם שהוא נתן לנו, לכל אחד, נושא מסוים, לא זוכר כל כך איך זה היה, נושא מסוים ואתה צריך לעשות עליו שיעור, סוג של שיעור... היה איזה נושא שהיינו צריכים לבחור איזה קונפליקט כזה, אני לא זוכר בדיוק מה זה, צריך פשוט לפתח דיון בנושא, והוא רצה לראות איך אתה מפתח את הדיון בכיתה, מה אתה אומר, בעיות אישיות שלך, דברים כאלה... ואז כל הכיתה הייתה אומרת מה טוב בזה מה רע בזה... והוא גם היה מעביר את המשוב שלו (עתודאי, אזור המרכז).

...איציק נתן לנו סיטואציה, שאם עכשיו חבר שלך בא אליך ומספר לך שככה וככה א' ב' ג' ד' אז מה אתה אומר לו? אז אמרנו אתה אומר, תעשה ככה, לך ככה. אז איציק אמר זה לא טוב, זה לא נקרא להקשיב, להקשיב זה לשתוק ולתת לו לדבר, אם הוא שואל אותך משהו, לענות לו משהו בקצרה, ולתת לו להמשיך לדבר... (חייל, אזור הצפון).

לדעת הבוגרים הסדנאות העניקו להם את היכולת להתגבר על חששות אישיים, לפעול תחת לחץ, לדבר עם אנשים, להבין טוב יותר את האחר, להקשיב לאחר, ולדעת להיות רגוע יותר, סוגיות

שעלו בדיון על תרומת התכנית לצמיחתם האישית של בוגריה. התעקשותו של המנחה כי כל תלמיד ידבר בקבוצה ויספר על תחושותיו, לצד התמיכה האישית שהעניק לכל תלמיד, משמעותית מאד במיוחד לאור בדידותם של חלק מהתלמידים, כפי שנראה כאשר נעסוק במשפחתם של חלק ממשתתפי התכנית. זאת ועוד, עצם יכולתם של הבוגרים לזכור את התכנים אליהם נחשפו במסגרת הסדנא שהעביר המנחה, מספר שנים לאחר מכן, מצביעה על השפעתה של הסדנא על עיצוב עצמיותם ועל חייהם כבוגרים בחברה.

פגישות קבוצתיות באווירה פתוחה

פעילות נוספת בתכנית "שבע", הנתפסת כבעלת תרומה משמעותית למשתתפי התכנית בעיני הבוגרים, נוגעת בסדנאות ובקבוצות העבודה בהם השתתפו התלמידים במהלך לימודיהם בבית הספר. בבסיס המפגשים הללו, כפי שזוכרים אותם הבוגרים, עמדו אווירת הפתיחות ושיתוף הפעולה בין הצוות החינוכי לתלמידים ובין האחרונים לבין עצמם. למעשה, הסדנא הייתה זירה להקשבה, להבעת עמדה, ולפורקן רגשי, כפי שמציינת חיילת מאזור המרכז הקושרת בין הישגי הבוגרים בלימודים לבין התכנית. לשאלת המראיינת כיצד התכנית עזרה להעלאת הישגי התלמידים היא עונה:

...כי את יותר מדברת, את יותר שומעת על אנשים אחרים, על דעות של אנשים אחרים, ואם היית פעם חושבת משהו אחד, אז את רואה מה אנשים אחרים חושבים על אותו נושא, שאפשר גם לחשוב אחרת וזה נותן כיוונים אחרים למחשבה שלא היו קודם. לפני השיחות האלה לא חשבנו על זה... אז לא הייתה קבוצה גדולה, היינו שמונה אנשים פחות או יותר, כי ככול שהקבוצה יותר קטנה, באמת כל הדיבורים, כל העצות, זה משהו שעזר בכל. בסך הכול אלה שנים שגם צריך להצליח בלימודים וגם מבחינת החברים... אז זה עזר לנו שאנחנו מדברים ומשתפים אחד את השני ושומעים גם על הבעיות של אחרים.

בקבוצה היו התלמידים מעלים בעיות בהן נתקלו מעת לעת וחבריהם, בהכוונת המנחה, היו מנסים להציע להם פתרונות. המעניין הוא, שהבוגרים אינם שוכחים לתאר לפרטים את הפעילות הקבוצתית למרות השנים שעברו מאז. זיכרון המצביע על תרומתה של הקבוצה והתועלת הרבה שהפיקו ממנה בזמנו, וייתכן אף שבשנים שלאחר מכן:

מראיינת: את יכולה לספר לי קצת על התוכנית?

מרואיינת: אני זוכרת שהיה לנו פה שבוע קואצ'ינג. בהתחלה זה התחיל עם מאיה ואז עם יגאל, שנתיים, שלוש שנים היה לנו את זה שכל שבוע היינו באים והיו שתי קבוצה, כיתה מחולקת של 10 אנשים בכיתה. ומספרים וזה, שואלים אחרי הלימודים, איך בחיים האישיים, מה עושה, הוא היה מדבר אתנו, זה היה ממש כיף (חיילת, אזור המרכז).

מראיינת: בואי תתארי לי בבקשה את התוכנית כמו שאת רואה אותה, תכנית "שבע"?

מרואיינת: ...לפני הבגרויות היו לנו מפגשים עם המדריכים שלנו, מפגשים שאני תיארתי אותם כמו מפגשי תמיכה כאלה שתמיד יושבים כולם במעגל. דיברנו ואנחנו בעיקרון כיתה מאוד מגובשת אז לא הייתה לנו את הבעיה הזאת של להיפתח ולדבר על דברים. היינו נורא חופשיים עם זה [כל] ידענו

שאף אחד לא ילך אחר כך ויספר למישהו. אגב, זה היה מאוד כיף. זה היה כזה שעתיים רק שלנו של הכיתה ביחד. שיכולנו לדבר ולשתף, תמיד הייתה אוזן קשובה, גם מבחינת הכיתה והמדריכים. עוד מדגישים הבוגרים כי הסדנא והפעילות הקבוצתית חיברו בין התלמידים והפכו רבים מהם לחברים בלב ובנפש גם לאחר סיום בית הספר, היות "ו[נ]פתאום אתה לומד להכיר אחד את השני, יותר טוב מכיתה רגילה" כפי שציין חייל מאזור הצפון. ייתכן והדבר נבע מהאווירה החיובית ששררה במהלך הדיון הקבוצתי והפתיחות הרבה שנוצרה בין התלמידים. זאת ועוד, מרבית הבוגרים ציינו כי תלמידים רבים עברו מביישנות ופחד לדבר בקבוצה לפתיחות רבה בקבוצה, כפי שמספר חייל אחר מאזור הצפון:

...היינו מתחילים לראות שינויים עצומים בחלק מהאנשים...היה לנו אחד בן אדם שלא ידע איך לתפקד, כלום, לא היה מוציא מילה מהפה, הוא היה מדבר עם חברים שלו מהכיתה, היה מדבר רק איתם כל הזמן...[הוא] לא היה מדבר [בקבוצה], כל הזמן היה אומר כשהיה מגיע תורו: תעבור הלאה, תעבור הלאה. אז אחרי תקופה מסוימת, אנחנו ראינו אותו מתחיל להיפתח מתחיל לדבר, מתחיל לספר לנו כל מיני דברים שקרו לו. מראינת: איך זה קרה? איך אתה מסביר את זה? מרואיין: הוא ראה שיש לו על מי לסמוך, שהוא לא צריך לשמור דברים בבטן, שיש לו תמיכה ועידוד, וככה הוא התחיל להיפתח. שתי בוגרות מדגישות בצורה ישירה את תרומתה של הפעילות הקבוצתית לחיזוק ביטחונם העצמי של התלמידים:

מראינת: ואיך הם השתנו? מה היה השינוי? מרואינת: כשבן אדם משחרר, לא יודעת, כשהכול סגור והוא לא מסכים לאף אחד, פתאום אתה מוצא את עצמך יושב בקבוצת תמיכה שממש אתה מספר הכול וזה משחרר את הבן אדם, רואים, מרגישים עליו. אני בסך הכול חייתי איתם, חצי מהיום, יום יום, חוץ משבת, כל יום לומדת איתם, כל יום איתם. פעם פעמיים בשבוע הייתה לנו את הקבוצה, עזבי שגם אחרי שסיימנו את הלימודים, אנחנו עדיין נפגשים...אנחנו גם חברים, עדיין חברים מהכיתה, ואיציק גם עשה לנו מפגשים (סטודנטית, אזור הצפון).

מראינת: ...איך הקבוצה תרמה להצלחה שלך? מרואינת 2: לא יודעת, על ידי זה שהם גרמו לי להיפתח, זה לא משהו... (סטודנטית במכללה, צפון) אחת הבוגרות, חיילת מאזור המרכז, אשר הדגישה את ביישנותה הרבה בתקופת טרום התכנית, מתארת את הרגע בו נפתחה מול חברי הקבוצה ושיתפה אותם בחוויותיה:

אני זוכרת את היום הזה, אני זוכרת שבאתי אל הקבוצה, ובדיוק נפרדתי מהבן זוג שלי שהיינו הרבה זמן ביחד, והגעתי כשתפסתי כדור אמרתי "אוקי אני רווקה..."

התלמידים שיתפו את חבריהם בבעיות אישיות, משפחתיות, וחברתיות בפתיחות מדהימה ולא שגרתית לדעתם של בוגרים אחדים. זאת ועוד, הפעילות הקבוצתית מתוארת במונחים של חוויה, הנאה, גיבוש, משחק, התפרקות, והסרת עכבות אישיות, בה התלמידים "יוצאים החוצה לפעילות" ומשחקים לעיתים בכדור, בכרטיסיות, ומקשיבים אחד לשני. סיכם את הדברים חייל

מאזור הצפון אשר נשאל ממה הוא מרוצה בעיקר מהתכנית וענה בשתי מילים: "מהחיבור שלנו".
לבקשת המראיינת הוא הסביר:

מהחיבור שלנו עם שאר התלמידים והמורים, בנינו לבין עצמנו, כי בסופו של דבר כשאתה בכיתה אחת, ואז מפרידים אותך עם חלק אחר ואז מביאים חלק שני, אתה מצפה שלא יהיה כל כך טוב כי כבר הכרת חלק. זה עדיין לא הפריע כי בסופו של דבר הכרתי את החבר'ה מהכיתה השנייה כי הייתי יושב איתם גם. אבל כשמגיעים חדשים ואתה נמצא במסגרת טובה אתה מכיר לעומק, אתה רוצה להכין לעומק, אתה רוצה לעזור, לחבק, תמיד לאהוב וזה יותר כיף ומחבר אותך יותר.

תרומת שיעורי העזר

שיעורי העזר שקיבלו התלמידים במהלך לימודיהם מוזכרים רבות בראיונות עמם. השיעורים ניתנו במגוון של מקצועות לימוד ונקשרים בצורה ישירה להצלחתם בבגרות, בעיקר היות והם ניתנו בקבוצות קטנות ואפשרו הקדשת תשומת לב רב יותר לכל תלמיד. מרכזיותם של שיעורי העזר בהצלחתם בלימודים של הבוגרים מופיעה בביטויים רבים בראיונות עמם:

...ואז הגיעו שיעורי העזר, שלפי דעתי, אני מסתכלת עכשיו אחורה, אני לא יודעת אם בלי זה הייתי מצליחה לעבור בגרות. כי זה באמת היו שיעורים שישבו אתנו על אחד (סטודנטית, אזור הצפון)

מראיינת: מי נתן את השיעורים האלה?

מרואינת: המורים בבית ספר.

מראיינת: בשעות אקסטרה? מעבר לשעות הלימודים?

מרואינת: כן, אם זה היה לבוא בימי שישי, שביום שישי אצלנו לא לומדים. זה לא בזכות הבית ספר, זה בזכות הפרויקט, זה מה שאני הבנתי, ממה שאני יודעת. אם לא היו את השיעורים האלה אני בטוחה לא היינו מצליחים כמו שהצלחנו (חיילת, אזור המרכז).

הדיאלוג הבא בין המראיינת לבוגר התכנית, חייל מאזור המרכז, מבטא בצורה ברורה ובהירה את תרומת שיעורי העזר להצלחתם של תלמידי התכנית:

מראיינת: אז מה היה בעצם בתוכנית שתרים להצלחה לך?

מרואיין: כמו שאמרת, שעות התגבור, זה דבר שהוא מאוד נכון כביכול. לגעת באופק מימנו את השעות האלה מהכסף שלהם. זה מה שגרם לנו בסופו של דבר, זאת אומרת, היו יותר שעות אז היינו יכולים ללמוד את זה יותר טוב.

מראיינת: זאת אומרת היה שיפור בלימודים, בהישגים הלימודיים שלך כתוצאה מזה?

מרואיין: כן ברור.

מראיינת: תתאר לי קצת במה השתפרת?

מרואיין: שוב עוד פעם בלשון והיסטוריה, לשון הייתי קצת חלש, כי היא הייתה רצה עם החומר כדי להספיק, ואז כשהיינו לבד היא הייתה מאטה קצת ומסבירה יותר.

מראיינת: אז תן לי למשל ציונים בלשון לפני התכנית ואחרי התכנית?

מרואיין: ואיי את האמת שאין לי מושג.

מראיינת: היית נכשל לפני התכנית?

מרואיין: בקבוע!

מדבריו עולה בבהירות תרומת ההוראה הפרטנית להצלחתו דווקא במקצועות בהן קצב ההתקדמות בשיעור היה מהיר. זאת ועוד, למרות שהשיעורים ניתנו על ידי מורי בית הספר, תרומתם של השיעורים נבעה מכך שהם אפשרו למורים לשבת עם כל תלמיד ותלמיד, להתייחס לקשייו הספציפיים במקצוע הנלמד, ולעודד אותו להתמודד ללא לאות עם דרישות הלימודים. לא בכדי מדגישים הבוגרים את מחויבותם הרבה של המורים הללו להצלחתם. לכך הייתה השפעה על התלמידים, כפי שציינה אחת הבוגרות, חיילת מאזור המרכז, "שיעורי העזר עזרו כי ככול שאת שומעת יותר את זוכרת יותר, ויותר משקיעה."

צריך לזכור כי תפקודו האפקטיבי של המורה קשור רבות להוראה הפרטנית בקבוצה קטנה בשיעורי העזר. הבוגרים מדגישים בדבריהם את שיעורי העזר שניתנו בקבוצות קטנות שיצרו סביבה לימודית בטוחה ורגועה, זאת בניגוד לשיעור בכיתה הגדולה שבו תלמידים רבים ביחד ואז, כפי שציינה בוגרת, סטודנטית מהצפון, "לא באמת למדנו, לא הקשבנו". לשאלת המראיינת כיצד סייעו לה שיעורי העזר, עונה חיילת מאזור המרכז:

...לי אישית כן עזר, כי היינו פשוט יושבים חמישה ילדים בכיתה ויושבת מורה שמסבירה עוד פעם ועוד פעם מסבירה ככה, כאילו, ממש נכנסת לזה שאולי בלי השיעורים האלה לא היה לה זמן...כל אחד בקצב שלו וזה שיש חמישה ילדים מסבירה לאט, שואלת שאלות יותר למה שאת צריכה. ניתן לחוש מדבריה עד כמה חשובה הייתה תשומת הלב שהעניקה המורה לכל תלמיד להצלחתם של הבוגרים בבגרות. בוגרת אחרת, אף היא חיילת מאזור המרכז, הרחיבה את היריעה על חשיבותה של קבוצת הלומדים הקטנה:

מראיינת: והתמיכה האישית שקיבלת, זה היה בקבוצות קטנות או פרטני?
מראיינת: קבוצות קטנות של חמישה אנשים, שבאמת כולם ישבו והמורה הסבירה כל דבר מההתחלה ולאט לאט, לא כמו בכיתה בשיעור רגיל שיש לחץ של זמן וככה הכול מהר והכיתה רעש, ובלבולים, ולי בכלל יש הפרעות קשב וריכוז אז אף פעם לא הייתי מרוכזת באמת בשיעורים, אף פעם לא עניין אותי. [אבל] קבוצות קטנות, זה מיקד אותנו זה עזר לנו מאוד.
בזכות הלימוד בקבוצה קטנה מעידה על עצמה בוגרת זו כי "עברתי את כל הבגרויות" ומסבירה: ברגע שיושבים ומסבירים לי בקבוצה קטנה ובשקט, וישבנו סביב המורה, זה נכנס לי יותר טוב לראש. גם אני כל חיי בשיעורים פרטיים במתמטיקה ואנגלית כי אני יודעת שאם אני יושבת בכיתה אני לא אקשיב. עוד פעם, זה נובע מבעיות של קשב וריכוז.

עם זאת, חשוב להדגיש כי איכות ההוראה של המורה חשובה ומכרעת בשיעורי העזר, הואיל וחוסר יכולת של המורה לבנות קשרים רגשיים עם התלמידים עלול לפגוע בהשפעה החיובית של שיעורי העזר בקבוצות קטנות על התלמידים, כפי שהעיד אחד הבוגרים, עתודאי מאזור המרכז: בתגבורים היה נגיד בלשון, היה את התגבור בלשון, נתנו לנו מורה שהיא לא המורה שכאילו, המורה שלנו, ביום יום, כי לא היה לה זמן, לא היה לה שעות פנויות, וגם בהיסטוריה נגיד היה לנו מורה שלא התחברנו אליו בכלל, אמרנו את זה גם כמה פעמים למחנכת ולא הקשיבו לנו. זאת אחת הבעיות של התכנית, גם אני חושב, שלא הקשיבו לנו ממש. היו לנו הרבה בעיות גם אמרנו את זה לקוצר...ורק לקראת סוף השנה הם התחילו לעשות שינויים וזה כבר היה מאוחר מידי, ואני חושב שיש כמה ילדים מהכיתה שנכשלו בפרויקט ספציפית בגלל הדברים האלה.

רק לאחר שהמורים הוחלפו, מספר הבוגר, החלו ציוניו להשתפר והוא סיים את הבגרות בציונים הגבוהים מתשעים. אין ספק, ששיעורי העזר, הממומנים על ידי התכנית, מסייעים רבות לשיפורי השיגי התלמידים בתכנית. יש לתת את הדעת ליכולתו של המורה ללמד בקבוצה קטנה המחייבת יצירת אווירה חיובית ואינטימית בשיעור ושימוש באסטרטגיות למידה השונות מאלו בהן משתמשים מורים בכיתות גדולות.

מרכיבים אטרקטיביים בתכנית

זולת מנחה התכנית ושיעורי העזר מזכירים הבוגרים, גם אם במידה פחותה יותר, את תרומתם של ימי גיבוש וכיף, סיורים וטיולים, קורס צילום, ופעילות לסיוע לקהילה בעמותת פתחון לב. ימי הגיבוש הכיתתי מהווים מושא לקנאה בתלמידי התכנית ומוצגים כמקור להנאה מרובה, המסייע רבות לגיבוש קבוצת התלמידים ויוצר אווירה נעימה ובטוחה בכיתה (אבל, לאו דווקא כפעילות שתרמה ישירות ללמידתם). ההשפעה החיובית על אקלים קבוצת התלמידים שהשתתפה בתכנית ועל שביעות הרצון של הבוגרים מהתכנית עצמה מודגש בקולות הבאים:

מראינת: אז מה המסגרת הייתה? תתאר לי קצת מה קיבלת שם בתכנית?

מרואיין: הרבה ימי גיבוש בתל אביב, מקומות מגניבים, באמת אני מרגיש שהתגבשנו באמת שמרנו על קשר.

מראינת: ממה אתה הכי מרוצה בתכנית?

מרואיין: מהימי גיבוש.

מראינת: אוקי, ממה במיוחד?

מרואיין: מזה שעשינו דברים שונים, לא כמו תמיד. ועשינו אותם ביחד ותמיד יצאתי מזה יותר טוב. למדתי עוד משהו על עצמי. כל יום כזה עזר לשינוי שלי, להתחזקות (חייל, אזור המרכז).

...היו עושים לנו גם גיבושים, טיולים, ספורט אתגרי...בחיפה, ספורט אתגרי, טיפוס על קיר, חבלים, מה עוד. [זה] עם המחנכת וגם עם איציק...שלוש-ארבע [פעמים בשנה]...כייף...[חייל, אזור הצפון].

...היו לנו טיולים...זה מגבש.

מראינת: איך זה עזר לך?

מרואיין: פתאום אחרי הטיולים, המפגשים האלה, אז יש כזה גיבוש בין כל החבר'ה של הכיתה.

מראינת: הפכתם לחברים טובים?

מרואיין: הפכנו לדעתי לכיתה הכי מגובשת בשכבה (עתודאי, אזור המרכז).

אין זה מפליא כי הבוגרים מדגישים לאורך הריאיון עמם כי מסגרת הלימודים בתכנית התאפיינה ברמות גבוהות של לכידות חברתית, או במילותיה של אחת הבוגרות, סטודנטית במכללה, אשר התייחסה לתפוקות התכנית באמרה "קודם כל, זה שאנחנו מאוחדים, מלכדים אותנו, זו הייתה המסגרת וזה מה שהיה חשוב". לשאלת המראינת כיצד גיבשה אותם התכנית, היא עונה:

על ידי שיחות, פעילויות שאנחנו עשינו ביחד, טיולים שעשינו ביחד, פשוט יצאנו מהבית ספר וטיילנו בטיילת...

הסיורים והטיולים נתפסים בעיני הבוגרים כמקור להתרעננות ולפורקן הנחוצים לתלמידים בין תקופת למידה מסיבית אחת למשניה, מעין זמן "לצחוק, להיפתח, להרגיש כאילו משוחרר כזה,

חופש קצת מהכול, זה בעיקר מה שזה נתן, אני חושבת... גם מבחינה חברתית, וגם כשאת חוזרת, נהנית, ואז את חוזרת ללמוד", כפי שציינה חיילת מאזור המרכז. ומוסיף בוגר אחר, חייל מאזור הצפון, כי הטיולים "זה מגבש את הקבוצה, מצחיק, כיף".

חלק מהבוגרים מזכירים את תרומתו של קורס הצילום שקיבלו במסגרת התכנית, שבו למדו לצלם בצורה מקצועית ובסיומו היו זכאים לתעודת צלם מקצועי:

...והיה את הצילום, שזה מאוד מגבש עם הכיתה והיה מאוד כיף... נראה לי הם היו פעמיים בשבוע, או שיותר לא זוכרת כבר, או פעם בשבוע, לא יודעת... כשהייתי מקשיבה למירב אז גם את הצילום הייתי אוהבת. אהבתי את החברה, גם מצחיק, גם מספרים, גם משתתפים. זה במיוחד מה שאהבתי ומה שהתאים לי (בוגרת מאזור הצפון).

היה לנו במסגרת המגמה צילום, היה לנו תערוכות שעשו לנו בסוף השלוש שנים של האת יודעת, מי עד י"ב, אז הביאו לנו אחר כך גם תעודת צלם. זה היה מדהים התערוכות האלה. זה באמת נתן לנו המון העצמה... ממש אהבנו את זה. לימדו אותנו לעבוד עם פוטו שוט, לימדו אותנו כל מיני אפקטים, ותולדות האומנות, זה ממש מגניב, ממש כיף ללמוד את זה (חיילת, אזור הצפון).

זווית אחרת של קורס הצילום אנו מקבלים מבוגר התכנית, חייל מאזור הצפון, אשר חושף פן עצוב מחייהם של חלק מהמשתתפים בתכנית:

...קיבלנו, קיבלנו עוד תוספת שיעורים, וצילום. דבר ראשון, אני חייב לציין שקיבלנו כל יום לחמנייה עם שניצל, אוכל, שתמיד זה עזר לנו מאוד כי יש חלק מהתלמידים כולל אותי לא בהכרח היה להם את הכסף והיכולת וזה מאוד עזר...

לבסוף, במסגרת התכנית השתתפו התלמידים בפעילות התנדבותית בעמותת פתחון לב כדוגמת אריזת מצרכי מזון, פעילות הנתפסת כהבעת תודה ששכרה בצידה, היות והיא גיבשה את התלמידים והיותה פעילות חברתית נוספת בתכנית.

תובנות למנהלי תכנית "שבע" והצעות לחיזוק התכנית

החלק השלישי והאחרון של פרק הממצאים עוסק בהמלצותיהם של בוגרי התכנית לשיפור התכנית ובתובנות שעלו מהניתוח האינדוקטיבי של דבריהם לאורך המחקר בנוגע לאופן הצגת התכנית למשתתפים עתידיים, מקומם של ההורים בתכנית, ועבודתם של מחנכי הכיתות ומורי בית הספר בתכנית.

התכנית נהדרת, אבל כדאי ל...

כאשר נתבקשו הבוגרים להמליץ על דרכים לשיפור תכנית "שבע" ציינו אחדים מהם כי התכנית אפקטיבית מאד ואין מה לשנות או לשפר בה, או במילותיהם: "האמת כמו שזה היה לי [התכנית] הייתה בדיוק כמו שרציתי, מה יש להוסיף?" (חייל, אזור הצפון), ואחרים הסתפקו במילה "כלום". לעומתם, מרבית הבוגרים הציעו לחזק מרכיבים הקיימים בתכנית שתוארו לעיל כהוספת שעות תגבור בהתאם לרמת ההישגים של כל כיתה וכיתה המשתתפת בתכנית, להרחיב את שעות המפגשים עם מנחה הסדנא, או להוסיף סיורים וטיולים, כפי שעולה מהציטטות הבאות:

מראיית: יש עוד משהו שאתה חושב שצריך להוסיף או להוריד בתכנית?

מרואיין: נגיד שיעורי תגבור, לשון ומתמטיקה צריך להוסיף.

מראיית: יופי, מה עוד?

מרואיין: ושעות עם המנחה מה שאמרת, אבל לא באותו יום, כי איך נאמר שישאר לטעם הטוב כמו שאומרים (חייל, אזור הצפון).

מראיית: אז איך עוד צריך לשפר את התכנית, אמרת דבר אחד, מה עוד?

מרואיין: עוד פעם. מבחינת ילדי הפנימיה לא לעשות תגבורים בשישי, ת'אמת שזאת תכנית טובה, קצת יותר פעילויות חברתיות, כמו שהיינו הולכים לתרום בפתחון לב אז דברים שטובים לאדם. יותר דברים ופעילות מהסוג הזה צריך.

מראיית: למה זה טוב? למה זה עזר?

מרואיין: עוד פעם לנצל את זה לערך של נתינה, שאנשים יבינו שיש אנשים שגם אין להם ועצם זה שאתה הולך ונותן מהזמן הפרטי שלך שזה עוזר, אתה גם פוגש אוכלוסייה אחרת, אתה מפסיק להיות מפונק אתה מבין שיש אנשים שאין להם, נותן לך ערך מציאותי, מראה לך איפה אתה חי (חייל, אזור המרכז).

בוגרת אחרת, חיילת מאזור הצפון, דווקא הציעה לדחוף את התלמידים להיבחן במספר רב ככל הניתן של בחינות בגרות ולהתמקד יותר בלימודים מאשר בתחומים אחרים ואילו שלושה אחרים הציעו להתייחס יותר למאפיינים האישיים של כל תלמיד (למשל, הקלה בבחינות הבגרות לעולים

חדשים), ומעקב יסודי יותר אחר התנהגויות התלמידים, כפי שעולה מהקולות הבאים:

...בסופו של דבר, לא יודעת, לעקוב אחרי [שיעורי העזר] ולהגיד לתלמידים לראות באמת שזה עזר,

כאילו, ממש לעקוב אחרי הציונים כי לרוב זה עזר אבל יש מישהו שכאילו זלזל נגיד. אז כאילו לשים

אליו יותר לב, משהו כזה, או מה עוד (חיילת, אזור המרכז).

לשאלת המראיית כיצד הוא מציע לשפר את התכנית לתלמידים שייכנסו אליה בשנים הבאות ענה בוגר אחר, חייל מאזור המרכז:

יותר זכוכית מגדלת, יותר עקביות אחרי התלמידים, יותר... יותר כוח כאילו, ממש... לא משמעת,

אבל שיפסיקו לחשוב שזאת כיתה רגילה. זאת לא כיתה רגילה. זה בעיני... לתת להם איזה שהוא,

להכניס לתוכם שזה לא כיתה רגילה, הם פרויקט, עם עקביות, נותנים לכם, עוזרים לכם, תתנו כמה

שאתם יכולים. הכיתה שלי באמת הייתה באמת... נעדרת, לא משקיעה, לימודים בפח... זה באמת

הרגיז, אבל בסדר. אז היה צריך אולי להשקיע יותר, לעקוב יותר.

ניתן לראות כי הבוגרים מרוצים, במידה רבה, מהתכנית והצעותיהם לשיפור נוגעות לחיזוק מרכיביה הקיימים של התכנית, להנעת התלמידים בלימודים, ולמעקב צמוד ויסודי יותר אחר הישגיהם.

יש צורך בהצגה ברורה יותר של התכנית

ניתוח אינדוקטיבי של דברי הבוגרים הצביע על חוסר בהירות בה חשו טרם כניסתם לתכנית לגבי מהות התכנית, מבנה הלימודים בה, ומרכיביה השונים. כך, היו כאלה המתארים את כניסתם לתכנית כמקריית בלי שהבינו לאשורה את משמעות הצטרפותם לתכנית ובלי שקיבלו הסבר מפורט על יתרונותיה, כפי שעולה מן הקטעים הבאים:

הייתי בכיתה שהיא בגרות מלאה והכל, ובסופו של דבר לא הגעתי לבית ספר, אז הורידו אותי כיתה ושמו אותי ב"8 הזה...אני לא ידעתי לאן אני הולכת, לא באמת ידעתי כי לא קיבלתי שום הסבר, רק אמרו לי שכדאי לי. [לא ידעתי] כלום, שום דבר, האמת שלפני עשו לנו קורס, סתם שיעורים כיפיים, שיעורי צילום. לא ידעתי כלום (סטודנטית, אזור הצפון).

...[התכנית] נפל[ה] על הכיתה שלי... אמרו שלומדים צילום, ושיש את הקבוצה, זהו...אני גם לא ידעתי על זה כלום, באתי מבית ספר אחר. אולי הם ידעו, אני לא. יכול להיות שלאחרים הסבירו (חייל, אזור הצפון).

הבוגרים זוכרים כי לא שמעו על תכנית "שבע" טרם כניסתם לתכנית והצטרפו אליה כי מוריהם עודדו אותם לעשות כן. מספר על כך אחד הבוגרים, חייל מאזור המרכז:

מראינת: איך הצטרפת לתכנית בעצם?

מרואיין: לא יודע, פשוט אמרו לנו, באו לכיתה ואמרו לנו.

מראינת: זאת אומרת, לא בחרת להצטרף?

מרואיין: לא ידעתי בכלל.

מראינת: ומה ידעת על התכנית לפני כן?

מרואיין: לא שמעתי עליה לפני כן.

מראינת: קיבלת איזה שהיא הדרכה?

מרואיין: לאימא שלי עשו את זה.

מראינת: מה אמרו לה? אתה יודע מה סיפרו לה?

מרואיין: הולכים להיות שלוש שנים ליווי צמוד בצבא, בתיכון, שנה באזרחות הכוונה מקצועית.

תגבור ושעות נוספות, קואצינג גיבוש, תרומה לקהילה, כאילו, רק טוב.

בסוף דבריו רומז הבוגר כי הורי התלמידים קיבלו מידע על התכנית, אך מידע זה לא חלחל למוחם של התלמידים, לפחות עד כמה שזיכרוןם אינו מטעה אותם. לעומתו, בוגרים אחרים מציינים כי זכו להסברים מצד המנחה, אך מודים כי גילו בהם עניין מועט ביותר. קולותיהם של הבוגרים ממחישים את כניסתם "המקריית" לכאורה של התלמידים לתכנית חרף ההסברים שקיבלו ממוריהם:

לא ידעתי בדיוק לאן אני נכנס, ראיתי שכולם מתחילים ללמוד, אז אמרתי אני אנסה גם... הסבירו לי, תשמעו יש תכנית שנפתחת, חבריה שרוצים ללמוד, חבריה שרוצים להתקדם קצת. יש עזרה, עוזרים לנו, מביאים לנו תמיכה, הכול, אמרתי טוב ננסה למה לא.

מראינת: מי הסביר?

מרואיין: באותו זמן המורה שלנו שהייתה בתוך התכנית גם.

מראינת: המחנכת?

מרואיין: כן.

מראינת: אז היא באה והמליצה על התכנית?

מרואיין: היא באה והביאה הסבר על התכנית. [היא] הביאה מבחנים כדי להתקבל לשם.

מראינת: מבחנים של התאמה?

מרואיין: כן, מי שרצה. היו גם ראיונות.

מראינת: מי ראיין אותך?

מראיין : אני לא זוכר זה היה ממש מזמן, המורה שלי ראינה אותי, המחנכת ועוד מישהו.
מראינת : אתה זוכר מה שאלו אותך?
מראיין : את האמת לא (חייל, אזור הצפון).

ואכן, התלמידים קיבלו הסברים על התכנית ועל חובותיהם בה, אך הם מעידים כי לא טרחו להקשיב קשב רב להסברים אלה. כניסתם לתכנית מתוארת כחלק מהצטרפותה של הכיתה בה למדו לתכנית ואילו תפקידם שלהם נותר פסיבי לחלוטין. שני בוגרים דווקא זכרו מספר הסברים שקיבלו. לשאלה אלו הסברים קיבלו על אודות התכנית, הגיבו שני בוגרים כדלקמן :
...שזה שבע שנים, שזה שלוש שנים בבית ספר, שלוש שנים בצבא, ושנה באזרחות... אמרו שהכיתה שלנו ספציפית, אמרו לנו נבחרתם, בחרו על פי הנתונים של הכיתה... זאת הכיתה עם הכי הרבה פוטנציאל לתכנית (עתודאי, אזור הצפון).

...לא היה לי מושג את האמת [על התכנית]... הסבירו בתחילת הפרויקט, אם אני לא טועה זו הייתה המחנכת. היא אמרה, אני זוכר שהיו שתי כיתות שנחשבות בעייתיות נקרא לזה ככה, שמוציאים משם את הילדים הטובים ובונים כיתת פרויקט שגם לומדים מקצוע וגם תוך כדי לומדים מקצוע, כמו שלמדנו (חייל, אזור הצפון).

לאור אי הבהירות שנידונה לעיל ישנם בוגרים הנזכרים שלא האמינו בסיכויי התכנית לשפר את הישגיהם בלימודים, או כפי שהדגישה זאת אחת הבוגרות, חיילת מאזור המרכז, "אמרתי, שטויות, לא באמת האמנתי שזה יקרה, ושלוש שנים, וייקחו אותנו, ויהיה לנו כל שבוע פגישה עם מדריך, אבל אחרי שנה הבנו שזה רציני, וכן יש מישהו שעוזר לנו". בוגרת אחרת, אף היא חיילת מאזור המרכז, נזכרה שאף אחד לא התלהב מהתכנית כיוון "שלא חשבו שזה יעזור יותר מידי". לעומתן, בוגרים אחרים נזכרו כי גילו אופטימיות מסוימת כלפי התכנית, בחזקת "חשבתי שאולי יש לי הזדמנות לעשות משהו, לשנות קצת את הראש, את המחשבות, ואולי להצליח" כפי שציין חייל מאזור הצפון. לקולם זה חשיבות רבה להבנת הצורך בהצגה ברורה ובהירה של התכנית בפני מצטרפים חדשים ובהדגשת הצלחותיה המגוונות. אחרי הכול, גם הבוגרים הפסימיים וגם האופטימיים עיצבו את עמדתם כלפי התכנית על בסיס נתונים חלקיים, כך זה נראה, היות והדרך שבה הוצגה בפניהם התכנית לא תאמה, ככל הנראה, את מאפייני גיל ההתבגרות בו שהו.

מקומם של ההורים בתכנית אינו ברור

אחת הסוגיות בהן עסק המחקר הנוכחי התייחסה למקומם של הורי התלמידים בתכנית "שבע" ובמידת המעורבות שלהם בחיי ילדיהם, מתוך רצון להבין לעומק עד כמה שניתן, את השפעותיה של תכנית זו על בוגריה. מדבריהם של בוגרים אחדים אנו למדים כי בין צוות התכנית להורים התקיימו מפגשים ספורים לאורך השנה, בימי הורים, פעילות חברתית, וכיוצא בזה. אבל, הם אינם בטוחים שהוריהם אכן השתתפו באירועים הללו. זאת ועוד, הקשר בין ההורים לתכנית נתפס כאקראי וכמשני :

אני זוכרת שהזמינו את אימא שלי למין שיחה כזאת לפני שהעבירו אותי כיתה, זה לא שהיא הבינה יותר מידי על התכנית, פשוט כמוני (סטודנטית, אזור הצפון).

אבא פחות ידע על התכנית...אימא הייתה בכל המפגשים... היה לנו פרויקט צילום כזה, זאת הייתה כיתת צילום, כביכול, איציק עזר לנו בזה ועשינו בסוף הלימודים, עשינו מאין מסיבה כזו בעירייה פה בעכו ששם הציגו את כל התמונות שעשינו ואיציק גם היה חלק גדול מזה...ואימא הגיעה...(סטודנטית, אזור הצפון).

היו ערבים, נגיד היינו בזה של הצילום, במגמה של הצילום, אז עשינו את התמונות שלנו ואז עושים [להורים] תערוכה אישית כזאת, לראות את התמונות וגם ההורים באים אתנו. [ההורים הגיבו] מדהים. זה מדהים שהילדים שלנו יכולים לעשות דבר כזה, כי בסופו של דבר זה לא היה להם ביד. ואז הם מראים את היכולת שלהם, דברים שהם לא הצליחו להראות כי לא היה להם את היכולת...(חייל, אזור הצפון).

מעורבותם של הורי התלמידים מסתכמת על פי הבוגרים בהשתתפות באירועים שונים במהלך שנת הלימודים אך פחות מזה בשיחות אישיות עם מנחה התכנית.

למרבה הצער, חלק מהבוגרים מדגישים כי מעורבותם של הוריהם נעה בין חוסר ידיעה על הנעשה בחייהם, ובכלל זה בחוויותיהם בתכנית "שבע" ועד היכרות פסיבית עם הפעילויות השונות בהן השתתפו התלמידים במסגרת התכנית (כסיורים, טיולים, קורס צילום). בוגרים אלה מגיעים מבתים של עולים חדשים, בהם ההורים אינם יודעים את השפה העברית, או ממשפחות בהן מידת מעורבותם של ההורים בחייו של ילדם מוגבלת, כפי שעולה מדבריהם (העצובים) של חלק מהבוגרים:

מראינת: והמשפחה עזרה לך בזמן שהשתתפת בתכנית?

מראינת: מאיזו בחינה?

מראינת: לימודית, חברתית, תמכו בך?

מראינת: לא הייתי מספרת, הייתי אולי מראה להם, הייתי מביאה מצלמה שהייתי מצלמת, דברים כאלה, אבל לא הייתי מספרת להם על ההנחיות עם איציק או דברים כאלה. לא בדיוק סיפרתי להם מה קורה (מראינת מאזור הצפון).

מראינת: והמשפחה תמכה בך בזמן שהשתתפת בתכנית?

מראינת: אין מה לתמוך. מה זאת אומרת?

מראינת: למשל עזרה בלימודים, או עידוד.

מראינת: לא. המשפחה לא תמכה.

מראינת: למה?

מראינת: לא יודע, אני לא צריך עזרה בלימודים.

מראינת: כן אבל אתה יודע כמו שיחות, לראות שאתה צריך משהו,

מראינת: לא, אף פעם.

מראינת: למה?

מראינת: לא יודע, אפילו עכשיו לא מדברים איתי,

מראינת: כלומר?

מראינת: מה קורה אתך בחיים, זה, זה. רק יגאל מתקשר אליי, מה קורה פה, מה קורה שם, ואני מספר לו (חייל, אזור המרכז).

בוגרים אלה מציינים כי הוריהם לא התעניינו יתר על המידה בקורותיהם בתכנית, בין אם בשל עיסוקיהם הרבים, ובין אם מהטעם הפשוט שהתלמיד בילה זמנו בפנימייה.

לעומתם, היו בוגרים אחדים שדווקא הדגישו את התמיכה לה זכו מהוריהם (כדוגמת הסעתם בימי שישי לתגבורים), את היכרותם עם מנחה התכנית, ואת השתתפותם באירועים השונים בתכנית (כדוגמת תערוכות), כפי שמופיע בציטטות הבאות:

[ההורים שלי] אהבו את זה שאני אוהבת צילום ויהיה לי מקצוע בלי שום קשר. גם ככה זה לא כזה היה לעשות. כן [אימא] אהבה את זה והיא כן ראתה שאני אוהבת את איציק, שהוא משפיע לטובה עלינו. כל הילדים כולם אוהבים אותו... (בוגרת מאזור הצפון)

האמת שסיפרתי לאימא שלי שאני הולכת לתכנית והיא תמכה בזה...היא אמרה שזה יפה, היא שמחה שדווקא אנחנו בחרנו להצטרף... (חיילת, אזור המרכז)

[הורי] נורא שמחו שנכנסתי לפרויקט. באיזה שהוא מקום זה נתן לי הרבה יותר ממה שהכיתה הקודמת נתנה לי, והם נורא שמחו, הם דחפו אותי, עודדו אותי ללמוד ולהצליח כי קודם זה לא היה בכלל, כאילו הם עכשיו האמינו בי יותר (חייל, אזור הצפון).
בנימה חיובית זו, מתארים הבוגרים הללו את שביעות רצונם הרבה של הוריהם ובעיקר של אימם, המוזכרת כמי שהייתה מעורבת יותר בלימודיהם בהשתתפותם בתכנית ובשיתוף הפעולה בין המנחה לבין ההורים. הורים אלה נתפסים כמי שעודדו את התלמידים להצליח בלימודים וכמי שהדגישו בפניהם את ההזדמנות שנקרתה בפניהם בעצם השתתפותם בתכנית "שבע".

דיון

מטרת המחקר הנוכחי הייתה להתחקות אחר עמדות בוגרי תכנית "שבע" כלפי מרכיבי השונים של תכנית זו, לעמוד על תרומתה של התכנית, וללמוד על חוויותיהם במהלך לימודיהם בתכנית זו בתקופת בית הספר העל יסודי. מהראיונות עם הבוגרים אנו מקבלים מספר תובנות מרכזיות. ראשית, בדומה לתחושותיהם של בוגרים גרמנים בנוגע לחוויות מבית ספרם (Wallenhorst, 2013), בוגרי תכנית "שבע" חשים שביעות רצון רבה ממנה, הבאה לידי ביטוי ברגשות חיוביים שהפגינו כלפיה, בחוסר רצונם לפרוש ממנה, בהרגשתם כי לא בזבזו זמנם לריק, ובהדגישם כי מאד מומלץ לתלמידים אחרים להצטרף לתכנית זו למען שיפור הישגיהם הלימודיים וצמיחתם האישית. תפיסתם זו תואמת לממצאי עמותת פתחון לב כפי שהופיעו בפרסומיה השונים שתוארו לעיל, לפיהם אחוז הנשירה מהתכנית בשנת תשע"ד עמד על 4 אחוזים בלבד, וכי ממלאי הסקר חשים הנאה מהתכנית וממליצים לפתוח תכניות "שבע" בבתי ספר נוספים.

שנית, בעוד שהבוגרים חלוקים ביניהם על אודות תרומתה של התכנית להישגיהם בבגרות ומציירים תמונת מצב שונה של מצבם בלימודים טרם כניסתם לתכנית, הרי רבים מהם מציינים כי השתתפותם בתכנית עוררה בהם את הרצון להמשיך ללימודים גבוהים במוסד אקדמי כלשהו. לדידם, עיקר תרומתה של התכנית נוגעת בחיזוק עצמיותם של הבוגרים, ובכלל זה הגברת ביטחונם האישי, חיזוק אמונתם ביכולתם להצליח בלימודים ובחיים, בניית עצמי חברתי מחוזק יותר, ולקיחת אחריות על חייהם. זאת ועוד, בדומה לבוגרי חינוך וולדוף בארץ (גולדשמידט, 2014), גם בוגרי תכנית "שבע" שהתראינו במחקר, דיווחו על הרגשת מסוגלות עצמית גבוהה בצבא, ייתכן בשל הכנתם לצבא במהלך לימודיהם בתכנית וייתכן בשל הליווי הצמוד לו הם זוכים במהלך שירותם ממנחה התכנית ומקצין צבא המקשר בין הצבא לחיילים, בוגרי התכנית.

לעניין השירות הצבאי, חשוב להדגיש כי הבוגרים היו חלוקים ביניהם באשר לתרומת תכנית "שבע" לשירותם הצבאי; מצד אחד היו אלה שגרסו כי הפעילות בתכנית שעסקה במהות הגיוס הצבאי ובמאפייניו תרמה לעיצוב תפיסתם החיובית כלפי שירות משמעותי בצבא. מצד שני, היו בוגרים שהדגישו כי תמיד רצו לשרת בתפקידים משמעותיים בצבא ואף הכינו עצמם לכך ללא קשר לתכנית "שבע". ממצא זה מחזק את הדעה הגורסת כי השפעת בית הספר ותהליכי ההוראה המתקיימים בו רב גונית ומורכבת ומכאן שאין וודאות כי השתתפות תלמידים בתכנית מסוימת תוביל בהכרח לתפוקות אליהם מכוונים מעצבי התכנית (אופלטקה, 2015). להפך, החינוך הבית ספרי מאופיין בקשר רופף בין תשומות, תהליכים ותפוקות, ובכך יתרונו היות ותלמידים שונים מושפעים מהיבטים שונים בתהליך ההוראה-למידה אותו הם חווים.

כאשר בוחנים את תרומתם של מרכיבי התכנית השונים עולה בבירור תרומתו המרכזית והמשמעותית של מנחה התכנית, היוצר קשר רגשי עם התלמידים, מגלה דאגה ואכפתיות כנים כלפי צורכיהם וחייהם, מנחה ומלמד את התלמידים סוגיות הקשורות בפיתוחם העצמי, מעודד אותם לשקול לימודים גבוהים ושירות צבאי משמעותי במגוון של דרכי הוראה, ומהווה מקור תמיכה ועידוד מרכזי בחייהם אף לאחר שסיימו את לימודיהם וביתר שאת במהלך שירותם הצבאי. רגישותו של המנחה למצוקותיו של התלמיד, מחויבותו הרבה כלפיהם, ויכולתו

להיות קשוב לצורכיהם, אחד הביטויים לרגשות בהוראה בקרב מורים מעולים (Oplatka, 2012), מוזכרות רבות בראיונות וקושרות רגשית את הבוגרים למנחה. אלה מבטאים את רגשותיהם החיוביים כלפיו במילים כגון אהבה, התחברות, חום, התקשרות, וכדומה, ומדגישים את היותו אדם משמעותי בחייהם, אשר תרם ותורם רבות להתפתחותם העצמית ולביטחונם האישי. ממצאים אלה נתמכים על ידי מחקרים אחרים שהראו כי תלמידים בסיכון, החשים שמוריהם מתעניינים בהם ודואגים להם מכל הלב, מונעים יותר ללמידה משמעותית מעמיתיהם שאינם זוכים למורים כאלה (Muller, 2001).

מרכיב נוסף בתכנית הנתפס כמסייע להתפתחותם, בעיקר בלימודים, של הבוגרים נוגע בשיעורי העזר להם זכו בתכנית "שבע", אשר ניתנו על ידי מורי בית הספר בקבוצות קטנות, ונקשרים על ידי הבוגרים כאמצעי יעיל לשיפור הישגים, בעיקר בשל יכולתו של המורה להקדיש זמן ומחשבה לכל תלמיד והתעקשותם של המורים כי "כל אחד יכול להצליח". ברם, בעוד שקבוצות אלה נתפסות כאמצעי להעלאת הישגים לימודיים, הרי פעילויות חברתיות כספורט, קורס צילום, ימי גיבוש וכדומה נתפסות כאמצעי לחיזוק ההווי החברתי של התלמידים, הזדמנות למילוי האנרגיה הדרושה להמשך הלימודים, ודרך נאותה לגוון בין לימודים לחינוך חברתי-ערכי.

המעניין הוא, שהבוגרים התייחסו פחות למקומם של הוריהם בתהליכי הלמידה שחוו בתכנית "שבע", ממצא העולה בקנה אחד עם הנתון שהופק על ידי עמותת פתחון לב לפיו רק 28 אחוז מהבוגרים שהשתתפו בסקר האמינו שיחסייהם עם הוריהם השתפרו בעקבות השתתפותם בתכנית. הבוגרים אף חלוקים ביניהם באשר למידת מעורבותם של הוריהם בתכנית ובאשר לקשר שנרקם בינם לבין מנחה התכנית, ממצא שעשוי להיות מוסבר בחלקו במידת מעורבותם הנמוכה של הורים מהמעמד הנמוך בנעשה בבית הספר של ילדם. עמדה לא ברורה אנו מגלים בראיונות עם הבוגרים אף לגבי מקומם של מורי בית הספר ומחנך הכיתה בתכנית.

מעבר להמלצותיהם של בוגרי התכנית שתוארו בעמודים הקודמים (חיזוק מרכיבי התכנית הקיימים, מעקב צמוד יותר על הישגי התלמידים), ולמרות ההבנה כי מחקרי בוגרים לוקים לעיתים במגבלות הקשורות להסתכלות רטרופקטיבית (למשל, שכחה, הסתכלות ממרחק הזמן, נטייה לצבוע בצבעים וורודים את העבר), המחקר הנוכחי מציע מספר המלצות לשיפור התכנית המבוססות על ניתוח של דברי הבוגרים:

1. **שלב ההצטרפות לתכנית:** בשל אי הבהירות שצינו הבוגרים (ייתכן אף בשל מרחק הזמן

וייתכן בשל גורמים הקשורים בגיל ההתבגרות) מומלץ:

א. לנהל שיח עם התלמידים בטרם ההצטרפות לתכנית ולהבהיר להם את הרווחים והמחירים האישיים הנדרשים מתלמידי התכנית.

ב. להזמין את הורי התלמידים המצטרפים לתכנית ולפרט את סיבות הקבלה לתכנית, את תנאי הקבלה, את משמעות התכנית, מטרותיה, רכיביה והשלכותיה. יש לרתום את ההורים כבר בשלב זה משום שההורים הם חלק משמעותי בחייו של התלמיד.

ג. לקיים יום או יומיים של הדרכה, הסבר וגיבוש לקראת הכניסה לתכנית שתכליתם העלאת המוטיבציה ללמידה בקרב התלמידים ויצירת 'גאוות יחידה' בקבוצה.

2. **רכיבי התכנית:** מתוך כלל הסוגיות שהעלו הבוגרים במחקר אנו ממליצים כדלקמן:
- א. לערוך תכנית מפורטת של שיעורי התגבור ולקיים הדרכה למורים המתגברים. על מנהלי התכנית לבדוק האם השיעורים עונים על צרכי התלמידים והאם לכל אחד מהם נבנתה תכנית אישית בהתאם למיפוי מדויק של צרכיו ושל יכולותיו.
 - ב. לערוך בקרה והערכה מידי חודש של התקדמות התלמידים והתאמת התכנית האישית שנבנתה לקצב התקדמותו (מבחינה הצלחה, מיפויים, התנסות בבחינות בגרות קודמות וכד').
 - ג. להוסיף שעה לסדנת ההעצמה בשל חשיבותה הרבה לתלמידים ובשל תרומתה להתפתחותם האישית.
 - ד. לעדכן את ההורים במהלך התכנית בהתקדמות התלמידים ובהישגיהם. תמיכתם של ההורים בתלמידי התכנית חשובה מאד להצלחתם בבית הספר.
 - ה. יש לערוך טקסים קבועים כחלק מגיבוש חברתי ומתוך רצון להטמיע תחושת הצלחה אישית בקרב תלמידי התכנית.
3. **מסקנות לגבי מקומם של המחנכים והמורים:** אמנם לא עסקנו בזה ישירות בפרק הממצאים היות והתייחסות הבוגרים לתפקיד המחנך והמורים מבית הספר בתכנית לא הייתה מספקת ולא אפשרה, לפיכך, ניתוח קטגוריאלי ברור. אך, ניתן לציין כי המרואיינים היו מודעים לתפקידה של מחנכת הכיתה בתכנית, הדגישו את רצונה העז שהם יצליחו בלימודיהם, היו מודעים קמעה לשיתופי הפעולה שלה עם המנחה מטעם התכנית, ואימצו גישה חיובית כלפיה וכלפי חלק מהמורים אשר השתתפו בתכנית. ברם, התייחסותם למחנך הכיתה ולמורים מבית הספר אינה ספציפית לתכנית עצמה ומכאן שקשה היה להסיק מסקנות מחקריות ברורות על אודות חלקם של המורים בתכנית. מומלץ לפיכך –
- א. לחזק את הקשר בין מנחה התכנית, צוות התכנית, ומורי בית הספר ולהסביר לתלמידים את תפקידם של מורי בית הספר בתכנית.
 - ב. ליצור אקלים שיתופי ומיטבי בין צוות התכנית למורי בית הספר.
 - ג. לבדוק האם בכל בית ספר קיים מנחה או מתכלל האחראי לכלל רכיבי התכנית מדריך את המורים בתכנית.
 - ד. להסביר לתלמידים את תפקידם של המורים בתכנית ואת האינטראקציות בינם לבין מנחה התכנית על מנת למנוע מצבים של שימוש באחד הגורמים לניגוח הגורם האחר.
4. **הקניית אסטרטגיות למידה במסגרת שיעורי התגבור.** ייתכן והתכנית כללה פיתוח אסטרטגיות למידה מגוונות בקרב התלמידים אך הדבר לא הוזכר בראיונות עם בוגרי התכנית, ייתכן משום שלא הכירו במינוח זה, וייתכן כי אכן לא התקיימו סדנאות לפיתוח שיטות למידה מגוונות. לפיכך מומלץ להוציא התלמידים למרתונים לימודיים לפני בחינות המגן והבגרות, להציע סדנאות לימוד המעודדות חשיבה ביקורתית המעוררת את

הצורך באימוץ דרכי למידה חלופיות, ולבנות תכניות לימוד מותאמות לכל תלמיד המלוות בהקניית דרכי למידה מגוונות.

נחתום ונאמר כי סיפורם של בוגרי תכנית "שבע" הוא סיפור מרתק, סיפור של אנשים צעירים שבשלב זה או אחר בחייהם צורפו לכיתה שזכתה לתוספת שעות הוראה, לליווי צמוד של תלמידיה על ידי מנחה רגיש וקשוב, ולמגוון של פעילויות חוץ-כיתתיות כסיורים וטיולים. סיפורם ממחיש את דרכו של התלמיד ששייך לשכבות חברתיות הנהנות פחות מהצמיחה הכלכלית בישראל בשנים האחרונות ובניה ובנותיה זקוקים לתמריצים מילוליים וכספיים על מנת לצלוח את חיי בית הספר ולעמוד בשורה אחת עם בוגרי מערכת החינוך המגיעים משכבות מבוססות יותר. תכנית "שבע" מצטיירת בעיניהם לא רק כמי שסייעה לחלקם לצבור נקודות לבגרות ולעמוד בהצלחה בבחינות אלא כאמצעי לחיזוק עצמיותם וכמנוע לצמיחתם האישית והמקצועית. הכרת תודתם למעצבי התכנית ולתורמים לה נשמעה מעת לעת בראיונות עמם.

רשימת מקורות

- אופלטקה, יי. (2015). יסודות מנהל החינוך (מהדורה שלישית מורחבת). חיפה: פרדס הוצאה לאור.
- גולדשמידט, ג'. (2014). כיצד מתמודדים בוגרי בית ספר ולדורף עם האתגרים העומדים בפניהם בשירות הצבאי: מבט של עשור. החינוך וסביבו, ל"ו, 81-96.
- עירית ששון. ורסנו-מור כרם (2013). הערכת בית הספר הדמוקרטי: נקודת המבט של הבוגרים. מעוף ומעשה, 15, 146-173.
- שקדי, א. (2003). מילים המנסות לגעת. תל אביב: הוצאת רמות.
- Marshall, C., & Rossman, G. (2010). *Designing qualitative research* (2nd ed.) Thousand Oaks, Cal.: Sage Publications
- Mitchell, D., & Douglas, G. (2007). *Survey of Waldorf Graduates: Phase 2*. Wilton, New Hampshire: Research Institute for Waldorf Education.
- Muller, C. (2001). The role of caring in the teacher-student relationship for at-risk students. *Sociological Inquiry*, 71(2), 241-255.
- Oplatka, I. (2012). Emotional aspects of extra-role behaviours in prevention education: Some insights from interviews with exceptional teachers and school principals. *Teachers and Teaching*, 18(6), 717-732.
- Wallenhorst, N. (2013). *L'école en France et en Allemagne: Regard de lycéens, comparaison d'expériences scolaires*. Berlin: Peter Lang.

נספח א': תדריך הריאיון המוצע (לא כל השאלות נשאלות)

א. שאלות דמוגרפיות-

מין, גיל, תחום עיסוק (שרות צבאי?), מקום מגורים, מגזר

ב. שאלות רקע

1. אנה תאר לי את תכנית "שבע" בעיניים שלך עצמך.
2. כיצד הצטרפת לתוכנית "שבע"? האם בחרת להצטרף?
3. מה ידעת על התוכנית קודם לכן?
4. האם קיבלת הדרכה או הכוונה לפני הצטרפותך?
5. מה היה מצבך הלימודי לפני שהצטרפת לתוכנית? (תחומי חזק- תחומי חולשה)
6. מה היה משך הזמן בו השתתפת בתוכנית?
7. מה חשבו חבריך/ משפחתך על התוכנית לפני שהצטרפת? מה חשבת אתה?
8. האם השתנתה גישתך/גישתם מאוחר יותר? אם כן, מדוע?

ג. תפישות הנוגעות למבנה ולרכיבי התוכנית

מסגרת

1. מהי מסגרת התמיכה אותה קיבלתם במסגרת התוכנית? (שעות, מסגרת פרטנית,)
2. באיזו מידה אתה מרגיש שמסגרת התוכנית ואופן העברת החומר בתוכנית "שבע" התאימו לך?

צוות ההוראה

3. כיצד המנחה העשיר את הידע שלך?
4. כיצד מחנך הכיתה שליווה את התוכנית העשיר את הידע שלך?
5. האם קיבלת תמיכה באופן אישי? באיזה אופן?
6. האם היה אדם מסוים מהצוות שהשפיע עליך/ שתמך בך במיוחד/ במהלך ההשתתפות בתוכנית?

הישגים והצלחה

7. מה בעצם היה בתוכנית שתרים להצלחתך? אלו ממרכיבי התוכנית סייעו ביותר?
8. האם חל שיפור בהישגיך הלימודיים כתוצאה מהשתתפותך בתוכנית? איך אתה מסביר זאת?
9. כיצד התוכנית מסייעת, לדעתך, לתלמידים להפוך לבעלי הישגים גבוהים יותר? מה ממנה משפיע במיוחד?
10. מה גרם לך שניגשת לבחינות הבגרות?

תמיכה ויחסים

11. כיצד היית מתאר את היחסים בין התלמידים למנחה התוכנית ולמחנך הכיתה?
12. האם חל שנוי ביחסים עם המורים עקב השתתפותך בתוכנית? כיצד? תוכל לתת דוגמא?
13. האם בני המשפחה תמכו בך בזמן שהשתתפת בתוכנית? והחברים? כיצד? תוכל לתת דוגמא?
14. באיזו מידה אתה מרגיש שיש שיתוף פעולה בין צוות המורים להוריך בנוגע לתוכנית?
15. תוכל לספר לי קצת על התלמידים האחרים בתוכנית?

ד. עמדות אישיות (מהי התוכנית עבורי)

1. ממה אתה מרוצה בתוכנית "שבע"?
2. האם היה שלב בו הרגשת שאינך רוצה/ אינך יכול להמשיך בתוכנית? מדוע?
3. מה עזר לך להתגבר על הקשיים?
4. כיצד תרמה התוכנית להצלחתך? מדוע אתה חושב כך? תוכל להסביר לי יותר?
5. כיצד היית מציע לשפר את התוכנית לתלמידים הבאים שילמדו בה?

6. מה היית משנה בתוכנית? מדוע?
7. מהו הרווח העיקרי שלך מהשתתפות בתוכנית?
8. האם הרגשת שהיו 'מחירים' (כגון השקעת זמן נוסף..) להשתתפות?
9. לו היה מרכיב אחד שהיה עליך לבחור כתורם להצלחה, במה היית בוחר?

שנוי בעקבות התוכנית

10. האם אתה מרגיש שעברת שנוי כלשהו בעקבות ההשתתפות בתוכנית? אם כן, באילו תחומים?
11. איזה שנוי חל בהתנהגותך במהלך ההשתתפות בתוכנית?
12. האם אתה חושב כיום באופן שונה מאשר בעבר על למידה והישגים לימודיים? תוכל לפרט?
13. האם אתה מרגיש שקיבלת בתוכנית כלים המסייעים לך להיות גורם המשפיע לטובה על סביבתך הקרובה (חברים, משפחה וכו')?

שרות צבאי ותכניות לעתיד

14. האם אתה משרת בצבא? באיזה תפקיד?
15. רצית לשרת בצבא?
16. מהן תכניותיך לעתיד?
17. האם תהיה מעוניין ללמוד באוניברסיטה/מכללה? אם כן, איזה תחום?
18. אם לא היית לוקח חלק בתוכנית, האם היו לך תכניות שונות, לתפיסתך?
19. תמליץ לחברים/ בני משפחה להשתתף בתוכנית? מדוע?